

Gróf Bercsényi Miklós felvidéki hadjárata.

(1703. november—december).

„Nagy Bercsényi Miklós, hogy léged követtünk
Sok diadalmakat ellenségen nyertünk!”

(Kuruc nóta.)

I.

*A kuruc felkelés kezdete. A bécsi udvar ellenintézkedései.
A mozgalom elterjedése 1703. novemberéig.*

II. Rákóczi Ferenc felkelését irányító személyek közül, a fejedelem mellett kétségkívül székesi gróf Bercsényi Miklós volt a legkimagaslóbb egyéniség. Neve Rákócziéval elválaszthatatlanul egybeforrott, nemcsak azért, mert a hazafias felkelés előkészítésében, végrehajtásában, végül a fejedelem számkivetésében is hűséges ragaszkodással, jóban, rosszban támasza és híve volt, hanem azért is, mert a fiatal és haditapasztalatokkal nem bíró Rákóczi Ferencnek ő volt az első és mindvégig leghívebb tanácsadója. Az ő nevéhez fűződik a kuruc hadsereg megalkotásának érdeme, az ő törhetetlen és akadályt nem ismerő erélyének, éles eszének és szervezőképességének volt köszönhető, hogy a felkelés kezdetén alig néhány száz gyülelevész pórból álló néphad, az idők során olyan tekintélyes hadsereggé fejlődött, amely képes volt 8 évig dacolni és eredményes harcokat vívni a nála sokkal fegyvermeltebb és ügyesebben vezetett császári haderő ellen.

Bercsényi Miklós 1665-ben született. Már gyermekkorában feltűnt éles eszével, ezért édesatyja a nagyszombati egyetemre küldte. De már 18 éves korában atyjával együtt Thököly Imre hadseregében találjuk. A török elleni hadakozásokban előbb mint vagselyei kapitány, majd 1686-ban Budavár bevételénél tüntette ki magát. A király jutalmul szegedi főkapitánnyá, ezredessé és aransarkantyús vitézzé nevezte ki. Azután sokat utazott diplomáciai kiküldetésekből külföldön. 1696-ban elvállalta az országos főhadbiztosi méltóságot. Abban az időben, amikor az ország lakossága a török hódoltság folytán végleg elnyomorodva küzdött a mindennapi létért és kénytelen volt mindenfelel a császári katonaság törhetetlen zsarolását és zakla-

tásait elszenvetni, ez a hivatal nagyon terhes volt. Ekkor gyűlölte meg Bercsényi mindazt, ami német, ekkor érlelődött meg benne az az olthatatlan szabadságvágy, amely egész életének legjellemzőbb vonása. Ő birta rá a minden nemes célért fogékony fiatal Rákóczit arra, hogy elvállalja a bécsi kormány fennhatósága alól való szabadulás érdekében megindult mozgalom vezetését. Amikor Rákóczit az udvar elfogatta és Bécsujhelyen bebörtönözte, Bercsényi Lengyelországba bujdosott s az 1702-ben szintén odamenekült Rákóczival együtt most már komolyan hozzáfogtak a magyar felkelés megszervezéséhez, mivel belátták azt, hogy a nemzet jogos igényeit, törekvéseit a bécsi kormány mereven elútasító és erőszakos felfogásával szemben csakis fegyveres kézzel lehet kivívni.

Magyarországon ezalatt a Thököly Imre felkelése után széjjelszórt szegénylegények, szökött katonák többször próbálkoztak kisebb-nagyobb fegyveres felkelésekkel, de ezek jobbára helyi jelentőségű parasztlázadásokká, esztelen pusztításokká s rablásokká fajulva, nem hasonlítottak hazafias felbuzdulásból eredő mozgalmakhoz mindaddig, amíg II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós az országos felkelés élére nem állottak. 1703 június 16-án bontotta ki Rákóczi a vereckei hágón „Pro Patria et Libertate” feliratú lobogóját. Rákóczi csupán kis kísérettel, egyedül jött Magyarországra, Bercsényi — összeszedve a lengyel főuraktól kapott segédcsapatokat — néhány hét múlva követte őt kb. 800 főnyi jól felfegyverzett és felszerelt csapat élén. Amikor aztán a kis kuruc sereg, Rákóczi és Bercsényi jobbágyainak tömeges csatlakozása után, a hegyekből a Tisza vidékére ereszkedett alá, s a császári tisztek parancsnoksága alatt álló felkelőkön és kisebb reguláris csapatokon diadalt aratott, az ország lakossága kezdte belátni azt, hogy ez a kuruc fölkelés már nem a földesurak ellen irányuló fékevesztett parasztlázongás, hanem hazafias, nemzeti ügy. Mindig több fő, és köznemes csatlakozott Rákóczi zászlájához s ezekből, valamint a hozzá pártolt volt császári magyar tisztekből alakult fokozatosan Rákóczi seregének tisztikara.

A magyar történetben Rákóczi Ferenc felkelése volt a legelső olyan nagyobb szabású vállalkozás, amelyben az ország összesége, főurak, köznemesek, városok és jobbágyok együtt, egy táborba gyülekeztek egy közös cél érdekében. Első eset, amikor a rendi korlátok meglazultak s egy fejedelmi rangot viselő vezér, feudális nagybirtokos főurak és nemesek élén emel zászlót, az elnyomott földnépét, a rendi kiváltságokon kívül álló jobbágyokat s a nemzet minden rendű és rangú polgárait egyaránt sanyargató, erőszakos állami hatalom túlkapásai ellen.

A fejedelem a felkelés kezdetén Bercsényit nevezte ki első tábornokának és reá bízta a hadsereg megszervezését. Fárad-

hatatlan elmével, széles látókörrel és a magyarországi viszonyok s az akkori közigazgatás minden ágazatában való alapos ismereteivel, valóban Bercsényi volt az a legalkalmasabb férfiú, akire ezt a feladatot rá lehetett bízni. Rendkívül nagy műveltségű, kitűnő szónok, nagy rábeszélő tehetségű és ellentmondást nem tűrő egyéniség volt, akinek fölényét még azok is elismerték, akik őt különben, sokszor kíméletlen, maróan gúnyolódó, szenvedélyes és dölyfös modoráért nem szerették. Rákóczi emlékirataiban¹ ismételten rosszalva nyilatkozik a generális kíméletlen és „komoly dolgokban könnyelmű természete” felett, de elismeri, hogy éles elméje, széleskörű tudása, gyors és bölcs ítélete folytán, főleg pedig a fejedelem iránt mindvégig tarúsított önzellen barátsága és hűsége miatt nem nélkülözhetette.

A hadjáratot Rákóczi akkor indította meg, amikor maroknyi hadával a munkácsi hegyekből az Alföld meghódítására indult. A további hadműveleteket azonban már Bercsényi irányította, azokra Rákóczi ebben az időben még alig gyakorolt befolyást. Azok közül a hadműveletek közül, amelyeket Bercsényi Miklós, mint hadvezér személyesen tervezett és vezetett, kétségkívül a *Felvidéknek 1703 késő őszi és téli hónapjaiban történt meghódoltatása* volt úgy stratégiai, mint taktikai szempontból a legegységesebb, leghatározottabb és legnagyobb eredménnyel járó, annál is inkább, mivel ezt a hadjáratot teljesen saját kezdeéséből, egy alakulófélben levő fiatal sereg élén kezdte és végezte. S ha az események során 200 éves távlatból visszatekintve s a hiteles gyakorú okmányok tárgyilagos, katonai szemszögből való mérlegelése után, meg is állapíthatjuk Bercsényi tévedéseit vagy mulasztásait a hadvezetés terén, ezek a megállapítások semmiképen sem ronthatják le azt a nagy eredményt, amelyet ő, mint hadvezér, ebben az évben elért.

Ha tehát gróf Bercsényi Miklóst, mint hadvezért akarjuk megismerni, azt leginkább a Felvidék meghódoltatásával kapcsolatos 1703 évi hadműveleleinél tehetjük.²

Mielőtt azonban Bercsényei hadvezéri tevékenységeinek leírását megkezdeném, ismertetnem kell a kuruc háború első időszakát, azaz a felkelés terjedését az országnak különböző részein és a Felvidéken lefolyt eseményeket, amelyeket bár nem a helyszínén, de ő kezdett és irányított addig az időpontig is, amíg a hadak vezetését ott személyesen átvette.

¹ Rákóczi francia nyelven írott emlékiratai V. kötet 114. és k. ll.

² Bercsényi hadvezéri működésének megítélésével tudomásom szerint szakíróink eddig nem foglalkoztak. Egyéniségét azonban igen sok oldalról és bőségesen megvilágítva olvashatjuk *Szekfű: Magyar Történet* VI. kötetében *Márki Sándornak* Rákóczi életrajzában, s főleg *Thaly Kálmán* munkái közül a Bercsényi családról írt munka III. kötetében, Esterházy Antal tábori könyvéhez, A Rákóczi Tár II. kötetéhez s az Archivum Rákócziánium egyes kötetéhez fűzött előszavaiban. Tanulmányomban azért a hangsúly Bercsényi katonai s vezéri tulajdonságainak megítélésén van.

A még rendezetlen kuruc sereg első ütközete — a rosszul végződött munkácsi kudarcot leszámítva — a tiszabecsi átkelő kieroszakolása volt, amelyben Rákóczi lovassága július 14-én megverte a jórészt megyei felkelőkből álló császári sereget.³ Reguláris császári ezredekkel a kurucok alig találkoztak, mert a spanyol örökösödési háború nyugati hadszínterein volt elfoglalva Savoyai Eugennek — mint az Udvari Haditanács elnökének — irányítása alatt a hadsereg túlnyomó része. Magyarországon csupán 3 reguláris gyalog és 3 lovas ezred volt s ezek közül csupán egy, — a Kassa környékén állomásozó Montecuccoli-vértesezred — volt Rákóczira kezdetben veszélyes. Erdélyben Rabutin gróf altábornagy parancsa alatt kb. 8000 katona állomásozott, de ennek a hadseregnek főfigyelme a török határ felé irányult s Rabutin a parasztlázadásnak minősített Rákóczi mozgalom ellen nem igen akarta őket felhasználni. A magyarországi várakban volt még 38, úgynevezett „Freycompagnie“, de ezek laza összetételű, gyenge fegyelmű és nyomorúságos viszonyok között tengődő hadtápcsapatok voltak csupán, melyektől nagy ellenállást nem lehetett kívánni.⁴

A bécsi udvar tehát nem volt képes Rákóczi mozgalmának elfojtására Magyarországon nagyobb haderőt összegyűjteni, s meg kellett elégednie azzal, hogy az udvarhoz hű országrészek nemeseiből és jobbágyaiból nehezen összetaborozott császári miliciát küldje egyelőre a hétről-hétre növekedő kuruc sereg ellen. Az udvari haditanács gróf Koháry István, Gombos Imre, gróf Forgách Simon tábornokokat és Bottyán János ezredest bízta meg ennek a felkelésnek talpraállításával. (A két utóbbi később Rákóczinak hírneves tábornoka lett.) Míg ezek a császári főtisztek Magyarországon nyugati és északnyugati vidékein sokszor eredménytelenül fáradoztak a milícia összegyűjtésén, a fejedelem serege a lakosság örömrivalgása között nyomult előre számban és lelkesedésben növekedve a Duna-Tisza közére. Július 29-én elfoglalta Kálló várát s az itt vásárolt ágyúk képezték a későbbi kuruc tűzérség alapját. — Augusztus 2-án meghódolt Debrecen, az első nagyobb város. Rákóczi innen Erdély felé vonult, hogy a felkelés zászlaját ott is kibontsa. Az erdélyi határszélen, Bihardiószeg és Nagyvárad környékén a felkelés talaját Bóné András már előkészítette, de hevenyészve összeszedett felkelőit Beckers nagyváradi császári parancsnok július végén széjjelverte. Bercsényit a fejedelem Bóné megsegítésére egy kisebb csapattal odaküldte, mert ez a vár volt az Erdély ellen később irányítandó hadműveletek kulcspontja.

³ Rákóczi emlékiratai V. kötet 51. oldal.

⁴ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: I. sorozat V. kötet 88. és 110. oldal.

Ugyanebben az időben Pestmegye és a Duna-Tisza közének Kecskemét körüli része is csatlakozott már Rákóczihoz. Mialatt a fejedelem Szatmár, Bercsényi pedig Tokaj körülzárásán fáradozott, a kuruc felkelés az ország többi részében — kivéve a Dunántúlt — lassan, de biztosan nyert teret. Erdélyben rendszeres hadműveletek még nem folyhattak; a sorozatos kisebb becsapások és guerilla háborúk folyamán ennek az országrésznek jóformán egész területe — kivéve annak déli szegélyét, Nagyszeben vidékét és néhány erős császári őrséggel megrakott várát — Rákóczit ismerte el urának. A Felvidéken lelkesedéssel várták Rákóczi seregeinek közeledését s amikor az első kuruc csapatok Ocskay László és Borbély Balázs vezetése alatt Heves- és Gömörmegye tájékán megjelentek, sorra hódoltak a többi megyék is.

Mivel a szatmári ostromzár a vár erős császári serege miatt nem sok reménnyel kecsegtetett, Rákóczi a további ostromot Sennyey István tábornokára bízta, maga pedig Bercsényi biztatására október közepén Tokaj alá érkezett, hogy innen, mint előnyösebben fekvő központból, irányítsa a felkelés katonai és belpolitikai vezetését. Ezalatt a kuruc csapatok szeptember 21-én Szolnok várát megvették és Halasnál szétugrasztották Kyba rác ezredes csapatát.

E szakadatlan harcok és portyázások közepette Rákóczi serege némiképen rendezettebb keretek közé kezdett kristályosodni. Ebben az időben már elég szépszámú hadviselt tiszttel rendelkezett ahhoz, hogy a gyűlevész pórhadból álló, összefüggés nélküli sereget legalább ezredekbe és nagyobb csoportokba tagolhassa. Rendszeres hadműveletekről ekkor még nem beszélhetünk; a felkelés harcai összefüggés nélkül, szórványos helyi küzdelmek jellegével bírtak, amelyeket központból egységesen vezetni még nem is lehetett volna.

Hogy mekkora volt ekkor Rákóczi serege, erről két adatunk van. Az egyik Stepney bécsi angol követ jelentése,⁵ a másik egy — valószínűleg kuruc hadifogoly vallomása alapján Bécsben készült hadrendi kimutatás.⁶ E két táblázat egybevetéséből megállapíthatjuk, hogy a kuruc sereg 1703. október végén kb. 30.000 főből állott. Ez a sereg általában véve négy harccsoportra tagozódott. Rákóczi személyes vezetése alatt Tokaj körül volt kb. 4000 fő, a Felvidéken működött kb. 9000 fő, Szatmár vidékén báró Sennyey István és Erdélyben Toroczkay István alatt volt egy-egy — ismeretlen erejű — harccsoport.

A tokaji ostromzár a kuruc hadsereg fogyatékos ostromfelszerelése és várvívásban való járatlansága miatt ebben az évben eredménytelen maradt. A fejedelemnek így hát ideje és

⁵ *Archivum Rákóczianum*: II. sorozat I. kötet 46. oldal.

⁶ *Nemzeti Múzeum, Thaly gyűjtemény*: 1703. 335. lap.

alkalma nyílt arra, hogy a felkelés kül- és belpolitikai megszervezésével, seregének kiegészítésével és felszerelésével foglalkozzék.

Rákóczi tokaji főhadiszállása volt az összes hadműveletek központja, de csakis olyan értelemben, hogy minden operáló seregcsoport vezetője odaküldte jelentéseit s Rákóczi közölte azokat a többi csoport parancsnokával, hozzáfűzve az illető hadseregcsoport működésére vonatkozó óhajait. Csak óhajokról beszélhetünk, mert végeredményben minden csoportparancsnok teljesen önállóan működött. A fejedelemtől — aki maga sem volt hadvezér — részletes utasítást egy seregpáncsnok sem várt, de nem is várhatott, mert hiszen a hadműveletek a felkelés akkor még nagyon bizonytalan idejében nemcsak attól függtek, hogy Rákóczi, mint legfőbb Hadúr, mit akart s hogy az illető kuruc sereg milyen erejű és összetételű császári katonasággal fog összeverekedni, hanem attól is, hogy a lakosság milyen érülettel viselkedik Rákóczi mozgalma iránt.

Mialatt Magyarországon és Erdélyben az általános elégtelenség parazsa lánggra lobbant s a mozgalom lassan az egész országra kiterjedt, Bécsben részben tájékozatlanság, részben nemtörődömség folytán, az udvar és az Udvari Haditanács nem tulajdonított egyelőre nagyobb fontosságot Rákóczi mozgalmának. Ha figyelemmel kísérjük a bécsi vezetőkörök hangulatát és intézkedéseit 1703. tavaszától az év végéig, azokban *három fázist* állapíthatunk meg. *Kezdetben*, azaz Rákóczi bejövele előtt és után kb. szeptember végéig Bécs nem foglalkozott komolyan a felkelés kérdésével. Jelentéktelen parasztlázadásnak tartotta, szóval olyan forradalmi mozgolódásnak, amilyen a folyton elégedetlen, sérelmekkel előhozakodó, mindig ellenzékieskedő magyaroknak már szinte második természetévé vált, s amihez Bécs már hozzá is szokott. E forrongás elnyomását kívánatosnak és szükségesnek ítélte ugyan az udvar, de erre elegendő karhatalomnak tartotta a főispánok által hadbaszólított megyei hajdúságot és a Magyarországon s Erdélyben állomásozó császári — bár kis számú — de reguláris katonaságot.

Amikor azután Rákóczi mozgalma már majdnem az egész ország területére kiterjedt és Bécs csodálkozva tapasztalta, hogy a kezdetben csöcselék, paraszthordáknak minősített csapatok rendes katonai keretek közé kezdenek formálódni és hogy mindig több előkelő főúr, sőt magasrangú császári tiszt is esküszik hűséget Rákóczinak és már az ország főnemesei közül is többen csatlakoznak hozzá, csak akkor kezdték a dolgot komolyabban venni. De a bécsi uralkodó hangulat *e második fázisában* még mindig nem volt sem az udvar, sem az Udvari Haditanács teljes mértékben tisztában a mozgalom országos jelentőségével. Azt ugyan már belátták, hogy ezúttal nem szokásos parasztlázadásról van szó, de akkor még senki sem sej-

tette, hogy Rákóczi és „pártja” 8 évig tartó hadjáratot lesz képes viselni az ország koronás királya és annak hadserege ellen.

Savoyai Eugén, mint vérbeli katona, Rákóczi mozgalmát kezdetben csupán katonai szemmel ítélte meg s legsürgősebbnek azt látta, hogy a császári hadsereget egységes vezetés alatt állítsák szembe a fejedelem seregével. Schlik Lipót gróf lovassági tábornokot kinevezték a Magyarországon működő császári sereg parancsnokává, és amikor 5 október 25-én összegyűjtött seregével Pozsonyból Rákóczi serege ellen indult, kezdődött tulajdonképen az az időszak, amelyet a magyar felkelés letörésével foglalkozó nézetek és ellenrendszabályok *harmadik* fázisának nevezek. Rákóczi seregének növekedése és az egész ország osztatlan lelkesedéssel való csatlakozása most már megértették Béccsel ennek a kuruc mozgalomnak országos jelentőségét.

Magyarország egész területéből a Felvidék volt az a földdarab, amelynek mielőbbi elfoglalását úgy Rákóczi, mint Bercsényi legfontosabbnak látta. A fejedelem uradalmainak zöme ezen a területen feküdt. Magyarország ipart és kereskedelmet űző városai közül a legtöbb és a leggazdagabbak ezen a földön voltak. A Felvidék szenvedett a legkevesebbet az elmúlt évszázadban, mert a török hódítás hullámai annak csak déli szegélyeit érinthették. Végül pedig ennek a területnek a nyugati része volt határos Morvaországgal és Ausztriával, ezen keresztül vezetett a legrövidebb út Bécs felé. A Dunán abban az időben csak két helyen lehetett hajóhídon — a téli hónapokat kivéve — átkelni: Pozsonyban és Budán. De ennek a két erős várnak és hídfőnek megvívására Rákóczi még nem is gondolhatott. Ezért a Dunántúl meghódításával várni kellett addig, amíg a Duna befagy. Bécsset erről az oldalról tehát még nem lehetett megközelíteni.

Mivel Rákóczi serege — mint hallottuk — az ország különböző területein széjjelszórva igyekezett a felkelés eszméjét terjeszteni, a fejedelem egy ilyen nagy fontosságú feladatnak — mint a Felvidék meghódításának — érdekében csupán erre a célra nem használhatta fel egész katonaságát. Egyelőre tehát nem tehetett mást, mint hogy erős portyázókat küldött erre a földre. Mindaddig, amíg nem volt tisztában azzal, hogy a Felvidék lakossága — különösen annak Ausztriával határos részeiben — rokonszenvvel fogadja-e őt, nem is foghatott nagyobb szabású vállalatokhoz. Ezért Bercsényit egyelőre még Tokajban, környezetében tartotta, mert mindaddig, amíg a hadviselés a Felvidéken reguláris seregek ellen szilárdabb formát nem ölt, hadvezérre ezen a földön még nem volt szükség. Kezdetben itt sem folytak még rendszeres hadműveletek, és a felvidéki várak, városok több kevesebb harc árán, jórészt azonban önkéntes behódolás útján jutottak Rákóczi hatalmába.

Mialatt Borbély Balázs Eger vidékén portyázott, Ocskay László lovasaival augusztus végén már Borsod megyén haladt keresztül észak és északnyugat felé s ezzel megkezdte a felvidéki kuruc hadjárat első részét, amely 1703. őszén, október végéig játszódott le, azaz addig az időpontig, amelyben Bercsényi Miklós a fővezérséget ott átvette.

II.

*A felvidéki hadjárat Bercsényi odaérkezése előtt.
1703 augusztusától október végéig.*

Ocskay útjában kezdetben nem talált nagyobb ellenállásra. Ónod környékén csatlakozott hozzá Szikszai János Deák (lakóhelyéről ónodi János Deáknak is nevezték), aki összetoborozott seregével a Montecuccoli-ezred 3 századát az ónodi várba szorította. De ezt a császári lovasságot odasiető parancsnoka, Montecuccoli ezredes, a bajból kimentette és a fegyelmetlen kuruc hadak szemeláttára ezredével onnan elvonult. Borsod vármegye és Szendrő várának csatlakozása után, Ocskay a Sajó völgyén haladt Gömör és Kishont megyék felé, ahol garamszegi Géczy Zsigmond, Thököly volt udvari kapitánya és idősebb Fáy István — szintén harcedzett főtiszt — csatlakozott hozzá. Utóbbi Murány sziklavárát zárta körül, mialatt Ocskaynak napról napra szaporodó serege e két megye területén szanaszét kalandozva csatlakozásra bírta a nemzeti felkelés eszméjéért különben is fogékony nemességet és lakosságot. A gömöri várakat, Krasznahorkát, Ajnácskőt nem kellett soká szorongatni. Krasznahorka urai, az Andrássyak, s Ajnácskő ura, Vay Ádám — Rákóczy bécsűjhelyi fogolytársa — örömmel nyitották meg e várak kapuit.

Rimaszombat meghódolása után Losonc és Fülek csatlakozott a fejedelemhez. Csak Gács vára előtt találtak a kurucok e vidéken nagyobb ellenállásra, mert a környező megyék nemességének az a része, amely még nem volt tisztában Rákóczi felkelésének jelentőségével, ide zárkozott. Nógrád megyének nagyrésze Koháry birtok lévén, ez a vidék gróf Koháry István császári tábornoktól függött és a császár hűségén kívánt maradni. Csábrág, Szécsény, Kékkő, Garamszentbenedek váraiban tehát fegyveres védelemre készült.

Ocskay a hozzácsatlakozott Füleki Szőcs János és Berthóty Zsigmonddal szeptember 14-én Korponát, 15-én Bozsók várát kerítette hatalmába és ezzel megnyitotta az utat a felvidéki bányavárosok felé. A Bozsókon zsákmányolt ágyúkkal Ocskay Léva ellen fordult, s azt könnyű ostrom után szeptember 17-én bevette.⁷

⁷ Ocskay levele Géczy Sándorhoz: *Nemzeti Múzeum*, Thaly gyűjtemény, 1703. 198—199. lapok.

A bányavárosok sem fejtettek ki nagyobb ellenállást, bár németajkú lakosságuk kezdetben Bécshez hű, majd később kétkulacos politikát folytatott. E városok legfontosabbika, Selmecbánya, Rákóczi csapatainak hírére 800 bányászból és 500 polgárból álló őrséget szervezett, báró Hellenbach Gottfried — később Rákóczi főkincstárnoka és selmeci bányagróf — és Zweig bányamester kezdesére. Ocskay szeptember 13-án meghódolásra hívta fel a várost, amelynek tanácsa erre alkudozni kezdett. Ocskay egyelőre csak 40 huszárt küldött a városba. Erre a városi tanács jelentést küldött Bécsbe, de még mindig nem volt hajlandó meghódolni. Csak amikor Ocskay szeptember 14-én 800 emberrel megszállta a várost, került Rákóczy fennhatósága alá ez a rendkívül gazdag és ércbányái miatt a hadviselésre nélkülözhetetlen bányaváros.⁸

Szeptember és október hó folyamán sikerült a még ellenálló Szécsényt, Garamszentbenedeket, Kékköt, Gácsot, végül október 29-én a makacsul védekező Csábrágot is bevenni.⁹

Mialatt Ocskay főserégével Léva és a bányavárosok környékén tanyázott s portyázói már egészen a Nyitra és Vág vidékéig kalandoztak, a felvidék keleti és északi részein is feltartóztathatatlanul haladtak előre a fejedelem hevenyészve összeszedett, de lelkes csapatai. A Montecuccoli-lovasezred Ónod alól Kassa felé vonult vissza, de a város előtt Buday István kuruc csapataitól vereséget szenvedett. Abaúj, Torna és Sáros megyék várai könnyen hódoltak meg, csupán Kassát és Eperjest kellett a kuruc csapatoknak körülzárniuk. E két város megvívására kellő felszereléssel még nem rendelkeztek. Luby György kuruc kapitány ugyan megrohanta Eperjes városát, de báró Wilson császári ezredes a támadást visszaverte. Nigrelli tábornok halála után Kassán Veterani és Montecuccoli ezredesek vették át a császári hadak parancsnokságát és erősen felkészültek minden kuruc támadás visszaverésére. Sárosból áterjedt a kuruc felkelés Szepes, Liptó, Árva és Turóc megyékre is. Szepességen Lőcse és a szepesi vár október havában még a császáriak kezén volt, de e megye lakossága nemzetiségre való különbség nélkül lelkesedéssel tette magáévá a nemzeti felkelés ügyét.

A Duna vonalán Buda, Vác, Esztergom és Érsekújvár megerősített várai a kuruc mozgalom terjedésének ebben az időben még nagy akadályai voltak. De mint mindenütt az országban, itt is csupán a császári őrséggel megrakott helyek maradtak a bécsi udvar szolgálatában, mert a lakosság szíve szerint Rákóczihoz húzott és ezért a felkelés ellen császári pénzen

⁸ Zweig naplója: *Schedel, Tudománytár*: 1835. évf. 147—48. lapok.

⁹ Eredeti levelek a Nemzeti Múzeum Thaly gyűjteményében 1703. 284-332. lapok.

összetoborozott hajdúságban nem volt sok köszönet. A kurucellenes mozgalom központja Esztergom volt, Kukländer Ferenc ezredes parancsnoksága alatt. Bottyán János, abban az időben még fel nem ismerve a nemzeti ügy valódi mivoltát, esküjéhez híven, mint császári ezredes eréllyel szervezte az uralkodó ellen irányuló mozgalom leverését. Koháry István útján kapta Bottyán azt a megbízást, hogy Esztergom környékén sereget toborozzon Rákóczi ellen. Kevés eredménnyel járó munkájának érdekes leírását látjuk Koháryhoz intézett eredeti leveleiben.¹⁰ Panaszkodik, hogy a katonafogadás nehezen megy, szeptember 18-áig csak 200 katonája van és 2 tisztje, akikben pedig megbízott, kuruccá lett. A toborzott katonák a foglalópénzt visszaadják, „ilyen zűrzavaros felfordult világban kinek merjem kiadni Eö Felsége parantsolattyát?” Szeptember 24-én már azt jelenti, hogy Vadkert, Dejtár tele van kurucokkal és Párkányt 13 zászló kuruc lovasság foglalta el. Ő a Dunántúl erős sánckokat ásat a parton s nem hagyja magát kicsaltni.

*

A bécsi udvar ekkor — szeptember-október havában — már nagyon is belátta a sürgős ellenintézkedések szükségességét. A felkelés első idejében annak elnyomására tervezett rendszabályok elégteleneknek bizonyultak. Sem Gombos Imre, sem pedig gróf Koháry István tábornok nem tudott annyi és olyan harcértékű felkelőt összetoborozni, hogy azzal a kuruc felkelésnek most már nyugat felé hömpölygő hullámaival feltartóztathatta volna. Az Udvari Haditanács belátta, hogy ezek az irreguláris alakulatok reguláris katonaság és szoros parancsnoksági kötelékek és egységes főparancsnokság nélkül, hasznavehetetlenek. Magyarországon pedig akkor — mint láttuk — rendes császári katonaság vajmi kevés volt. Az Udvari Haditanács tehát úgy intézkedett, hogy a birodalom nyugati részén parancsnokló Schlik Lipót gróf altábornagyot Magyarországra rendelte és a Rákóczi seregei ellen a Felvidéken felállítandó csapatok parancsnokává kinevezte.¹¹ A magyarországi csapatok megerősítésére Pozsony felé indította a császári zsoldban álló dániai segélycsapatok — eredetileg a nyugati harctérre szánt — két ezredét, valamint Schlik gróf két ezredét és a La Tour lovas ezredet. Schlik gróf julius végén indult el Passauból, de egyelőre csak Bécsbe utazott s ott várta be azt az időt, amíg a rendelkezésére bocsátott reguláris csapatok és a felkelő milícia Pozsony, Szered, Nyitra tájékán összegyülekeztek. De a császári csapatok gyülekezése nem állott arányban Rákóczi csa-

¹⁰ *Nemzeti Múzeum*, Thaly gyűjtemény: 1703. 48—71. lapokig.

¹¹ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: I. sorozat, V. kötet, 505. oldal.

patainak terjeszkedésével, mert mialatt a kurucok már Magyarország nagyrészét elárasztották, s néhány várat kivéve az egész Felvidéket már hatalmukba kerítették, Schlik reguláris csapatai még mindig télenül vesztegeltek. Csupán a Koháry, Gombos és alvezérei, Esterházy Antal és Forgách Simon grófok alatt gyülekező nemzeti milícia vette fel a küzdelmet a mindenféle csapongó kuruc csapatokkal. De ezek, minden egyseges vezetés nélkül, csupán a pillanatnyi helyzetnek megfelelően állották a kuruc portyázók útját, a rendszeres hadműveletek csak akkor kezdődtek, amikor Schlik csapatai Pozsonyból október hó közepe után a bányavárosok oltalmára elindultak.¹²

A reguláris csapatok kiegészítésére szánt milícia összehúzásán Nyitra környékén Forgách Simon gróf fáradozott, de éppoly kevés eredménnyel, mint Bottyán a Duna mentén. A felkelők gyatra felszereléssel rendelkeztek és nem igen volt kedvük Rákóczi seregei ellen harcolni.

Pozsony vidékén ezalatt lassan gyülekeztek Schlik reguláris csapatai, a Nehem-, Deutschmeister-, Hasslingen-, Virmond-, Kriechbaum-, Jung-Daun gyalogezredek egyes századai, Guethem alezredes szabadcsapata és az addig beérkezett dán zászlóalj. Összesen 3600 ember. Schlik 1600 lovasa a Schlik- és a La Tour-dragonos ezredből állottak. Ezen az 5200 emberen felül még 12 ágyúja volt. A felkelő milícia október közepén kb. 2000 embert számlált. Ez a sereg volt a felvidéki császári sereg zöme. Morvaország és Alsóasztria magyarországi határain ottani népfelkelők állottak őrt. Dunántúl a Dráva mellékéről egy, több mint 1000 főből álló, rác katonaságot is rendelt az Udvari Haditanács Északmagyarországra. Ez a csapat azonban ekkoráig csak Székesfehérvár vidékéig ért.¹³ Schlik hadtestének hosszadalmas gyülekezése alkalmat és időt adott a kurucoknak arra, hogy portyázóikkal egészen Ausztria határáig kalandozhassanak. Fosztogatásaiknak, gyujtogatásaiknak rémhíre Bécsig elhatolt, úgyhogy a városi tanács jónak látta a magyar határhoz oly közel eső főváros megerősítésének gondolatával foglalkozni. Október 10 én szorgalmasan építik a sáncokat és készítenek cölöpgátakat a város keleti szegélyein.¹⁴ A „Hannibal ante portas” kiáltás végül rábirta Schliket arra, hogy hadtestével a hadműveleteket megkezdje.¹⁵ Schlik had-

¹² U. o. 25. oldal.

¹³ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: I. sorozat, V. kötet 615. oldal.

¹⁴ *Wienerisches Diarium*: 1703. 20. szám.

¹⁵ *Gróf Schlik Lipót Ádám József* született 1663-ban. Mint főtiszt, ezredparancsnok és tábornok a törökök ellen harcolt. A karlowitzi békekötésnél, mint császári megbízott szerepelt. Eletrajzírói nagy diplomáciai műveltségű és éleseszű férfiúnak mondják. Inkább diplomata, mint hadvezéri tehetségekkel volt megáldva; hadvezéri tevékenységét hadiszerecnre nem kísérte. 1707 után az újonnan elfoglalt milánói hercegség, majd pedig a Németalföld kormányzóságát vezette s 1713-ban Csehország cancellárja lett. Meghalt 1723-ban.

teste október 25-én indult el Pozsonyból s két napi menet után Szerednél kelt át a Vágon. 29-én Nyitránál csatlakozott hozzá Forgách felkelő serege. Így felszaporodott hadtestét 3 oszlopra tagolva menetelt Garamszentbenedek felé. A gyalogság kocsin utazott. A középső oszlopot a reguláris sereg az elő- és oldalvédeket pedig a magyar milícia alkotta. 30-án Garamszentbenedekre s onnan 31-én a macskarévi átkelőn a Garamon áthaladva Léva alá érkezett.¹⁶

Hogy mi volt Schlik hadászati terve, annak írott nyomát nem találtam. Ebből a mozdulatából azonban kitűnik az, hogy teljes erejével akarta magát a Felvidéken akkor még egyedül operáló és már félig-meddig reguláris seregszámba menő Ocskay hadosztálya elé vetni és őt főhadiszállásán, Léván megtámadni. Ocskay László ugyanis nem használva ki azt az előnyös helyzetet, amit gyors előrenyomulásával és Léva elfoglalásával a nyugati Felvidéken magának kiverekedett, e vár bevétele óta (szeptember 17.) tétlenül töltötte idejét. Portyázói ugyan szakadatlanul nyugtalanították a Nyitra, Vág mentén és a morva határszéleken levő községeket, ő azonban, aki pedig magasabb parancsnok távollétében hivatva lett volna a hadjáratot e földön vezetni, heteken keresztül Léva városában tivornyázott „Ocskay eszik, iszik, alszik virradatig” írja róla egy kortársa.¹⁷

Rákóczi Ocskay jelentéseiből értesült Schlik hadtestének gyülekezéséről. De azt is megtudta, hogy Ocskay, lévai tivornyázása alatt sem a hadműveletek folytatására, sem pedig a még Rákóczitól idegenkedő községek behódoltatására nem használható. Ezért *október vége felé Bercsényit küldte seregével Ocskay után*, legelső feladatául tűzvén ki neki, hogy Eger várát és városát csatlakozásra bírje.¹⁸ Ekkor azonban Schlik már Léva felé közeledett és október 31-én délelőtt Ocskay előőrseivel megkezdte a harcot és Léva megrohanását.

A császáriaknak ez a támadása, mely Léva elestével végződött, a kuruc hadjárat első nagyobb felvidéki csatája, amelyben reguláris katonaság is szerepelt. Ezért harcászatiilag is legelső érdekes jelenete. Kuruc forrásművek, — egykorú adatok hiányában, — e harcról részletes közléseket nem tartalmaznak. A felkelés első éveinek harcairól a szereplő kuruc vezérek — mint nem hivatásos katonák — részletes harcjelentéseket nem igen készítettek, csupán leveleikben találunk rövid, rendszeren pongyola és harcászati részletekkel nem foglalkozó

¹⁶ *Theatrum Europaeum*: XVI. kötet 167. oldal.

Macskarév puszta ma már nincs. Garamkovácstól délre Tolmács község mellett volt.

¹⁷ *Pesti Napló* 1880. október 23. számában, *Acsády Ignác*: Ocskay László árulása.

¹⁸ *Rákóczi emlékiratai* V. kötet 85 oldal.

leírásokat. A császári parancsnokok ellenben minden nagyobb ütközet után kötelességüknek tartották harcjelentésüket vagy Eugen herceghez vagy az Udvari Haditanácshoz felterjeszteni. Ezek az okmányok a kuruc hadműveletek és főleg a nagy csaták leírásának legfontosabb kútfői, mert elég tárgyilagosak és a maguk terveire, hadi tagozódásukra vonatkozó adataik feltétlenül hitelesek. A lévai október 31-i ostromnak is megtaláljuk részletes leírását a Wienerisches Diariumban,¹⁹ amely Schlik harcjelentését majdnem szósz szerint közli. Ennek alapján Léva megrohanásának történetét röviden a következőképpen állíthatjuk össze.

Schlik elővédje — Forgách Simon labanc csapata — október 31-én délben ért Garamkelecsényhez. A kurucokkal először a Lévától északra eső Kurtahegy nevű dombok táján találkozott. A kurucok puskázására Schlik a domb és a Percpatak posványos csatornái közötti terepen csatarendbe állította seregét, de már e közben észrevette, hogy Léva vára, a Kálvária és Kurtahegy környezte lapályon, kb. 2.000 kuruc lovas gyülekezett. Schlik ennek ellenére csatarendben tovább indult Léva felé, mire a kurucok az első vonalban előnyomuló labancságot megtámadták és széjjelszórták. De Schlik reguláris lovassága rövid idő múlva visszaverte a kurucokat, azután részben lóháton, részben lóról leszállva, megindult az általános támadás Léva ellen. A várost szegélyező cserjék, kertek védelme alatt a császáriak erős tüzeléssel üzték a kurucokat Léva felé. Ekkor indította Schlik most már egész seregét támadásra. A támadó oszlop balszárnya elfoglalta a Kálváriát, mire Ocskay csapatai a vár nehéz ágyúi nak oltalma alá, a város északi házcsoportjai közé vonultak. Schlik parancsára Viard alezredes 2 század dragonyossal és a többi csapatokból önként jelentkezőkkel, mint rohamoszlop a kuruc állás egy gyengébb pontját rohanta meg, mire a császári sereg többi része a várost átkarolva koncentrikusan támadott. A kurucok szívósan védekeztek és beszorultak a város és a vár falai mögé, amelyet Schlik ostromszer hiányában nem igen mert megtámadni. A város falain belül folytatódott a rendkívül heves kézitusája. De a kurucok ereje a délutáni órákban kimerült. Ekkor Schlik még érintetlen tartalékait rohamra csoportosította s Ocskayt a vár átadására szólította fel. A kurucok eleinte vonakodtak s feltételeket akartak kikötni, de amikor Schlik föltétlen megadást követelt, végül kénytelenek voltak a vár kapuit megnyitni. Bőséges zsákmány jutott Schlik kezei közé; többek között 10 nehéz és 2 könnyű ágyú. Az átadás idejében kb. 500 kuruc és 400 ló esett a császáriak fogságába. Ocskay és a vár területén kívül harcolt kurucok, — kb. 2000 ember

¹⁹ 1703 No. 27.

— északfelé elmenekültek. Ebben az első, rendkívül heves várharcban a kurucok több mint 1.000 embert vesztek, míg a császáriak vesztesége aránylag csekély volt.

Léva eleste nagy hatással volt úgy a kurucok, mint a császáriak további hadműveleteire. A császári reguláris sereggel való ez az első nagyobb, vereséggel végződött összecsapás megtanította a kurucokat arra, hogy a hadviselést nem szabad könnyű, vagy részben önkéntes hódolások folytán megkönnyített harci cselekményeknek és sorozatos diadaloknak tekinteni. Schlik fellépéséből következtethették azt is, hogy a bécsi udvar most már nem bízta egyedül a megyei felkelőkre a kuruc szabadságmozgalom letörését, hanem megindította ellenük a rendszeres hadjáratot.

A császári táborban nagy volt az öröm. Az Udvari Haditanács és általában a katonai körök igazolva látták azt a kezdettől hangoztatott állításukat, hogy a reguláris katonaság mindenkor képes lesz a kuruc csőcseléket széjjelverni.

A lévai csatát nevezhetjük voltaképen a felvidéki rendszeresebb hadműveletek kezdő pontjának. A kurucok eddig terv nélkül, — reguláris ellenség hiányában — az egész ország területén öletszerűen verekedtek. Most akadtak össze először tervszerűen vezetett erős ellenséggel, amelynek mozdulait ezentúl figyelemmel kellett kísérni és ellensúlyozni. Ezért célszerű volt Rákóczi intézkedése, hogy Bercsényi Miklóst küldte a Felvidékre a további hadműveletek vezetésére. *A kuruc hadjárat ezen a földön ettől az időponttól kezdve e két fővezér, — Bercsényi és Schlik — tervei, mozdulatai és harcai körül forgott.* Egyes községek, várak hódolása, elszórt portyázások, e most már rendszeresnek mondható hadműveletek mellett csupán mellékes szerepet játszottak.

Rákóczi Ferenc Léva elestéről közvetve Bercsényi útján értesült, akit Egerben Ocskay futárja keresett fel a vész hírrel.²⁰ Bercsényi ugyanis október végén már Eger alatt állott seregével s a palánkkal védett várost és várat erős ostromzárral vette körül. A város október 31-én az első rohamra megadta magát. A városban tanyázó hajdúság Bercsényi szolgálatába állott. A gróf ezután a vár körülzárásához fogott, amely Zinzendorf alezredes parancsnoksága alatt erősen védekezett. Thelekessy István egri püspököt, akik a kurucok ostroma elől Budára akart távozni, Bercsényi meggyőzte a nemzeti felkelés igazáról és rábírta, hogy maradjon egyházmegyéjében. A püspök letéve Rákóczinak hódoló esküjét, szarvaskői várkastélyába vonult és e perctől kezdve buzgó és lelkes híve volt a szabadságharc ügyének. Hogy a város lakossága ne legyen útjában, Bercsényi azt kilakoltatta a környező helységekbe s

20. Rákóczi emlékiratai: V. kötet 87. oldal.

komolyan készülődött a vár ostromára.²¹

Ekkor érkezett, november legelső napjaiban, a lévai vereség híre. Bercsényi gyors ítélőképességével hamar felfogta a kudarc súlyát; gyorsan határozott s mivel különben is eltökélt szándéka volt, hogy mihelyt Eger várát beveszi, működésének színhelyét a nyugati felvidékre helyezi át.²² azonnal útrakelt a bányavárosok felé. A keleti Felvidéken a kurucokat egyelőre nagyobb veszély nem fenyegette, mert az egyedüli számottevő reguláris sereget és Montecuccolit erős kuruc lovasság zárta körül Kassa városában. A Schlik hadműveleteiről szóló jelentések hatása alatt Bercsényi nem tartotta a maga seregét elegendőnek a Felvidék teljes meghódítására s azért az épen akkor Kecskemét vidékére a rácok megfékezésére küldött Károlyi Sándort — a fejedelem utólagos jóváhagyása reményében — magához rendelte.²³ Rákóczy, Tokajnál lekötve, tétlenül volt kénytelen idejét tölteni. Mint legfelsőbb Hadúrnak és a felkelés tulajdonképeni vezetőjének, neki kellett volna az egész sereg felett intézkedni, de ő a hadvezetésben való tapasztalatlanságának érzetében ekkor még nem avatkozott a hadműveletekbe. Bercsényi tovább is a maga felelősségére intézkedett, amivel a fejedelem teljesen egyetértett. Ennek bizonyítéka az is, hogy november 5-én maga útasította Károlyit, hogy csapataival Fülek tájékán csatlakozzék Bercsényihez s bízva a szolnoki rácok ellen szükséges hadműveleteket Török András és Bagi László kapitányokra.²⁴

III.

A felvidéki hadjárat folytatása. Bercsényi seregének előnyomulása Pozsony vidékéig, 1703. november és december havában.

Schlik tábornok néhány napi lévai pihenés után, november 3-án a bányavárosok felé indult. Korpona könnyen visszatért a császár hűségére. Selmecebánya szintén, amely város Zweig bányamester vezetése alatt hódoló küldöttséggel fogadta Schliket s Kovács János kapitány vezetése alatt felkelő csapatot is bocsátott rendelkezésére.²⁵ Schlik Selmecebányánál két oszlopra osztotta hadtestét. Forgách gróftól Zólyomon keresztül Besztercebánya felé küldte, maga pedig Körmöcbányát foglalta vissza. Csábrág vára november 7-én újból a császár-

²¹ *Rákóczi emlékiratai*: V. kötet 87. oldal.

²² „Lévárul írton írják az szaporodását az ellenségnek, az föld népit ülteti Forgács öcsém, úgy látom sietnem kell pro consolatione et consolatione illorum.” (*Rákóczi Tár* II. kötet 1. oldal.)

²³ *Rákóczi Tár* II. kötet 3. és 4. oldal.

²⁴ *Gróf Károlyi család oklevéltára*: V. kötet 40. oldal.

²⁵ Zweig id. naplója 148. old.

riak kezébe került. Korponay János, mint kinevezett várkapitány jelenti a vár urának, Kohárynak, hogy minden erejéből igyekezni fog a várat a kurucok ellen megvédelmezni.²⁶

Bercsényi helyesen ítélte meg a helyzetet. Érezte, hogy Schlik lévai győzelme fordulópontot jelenthet a Felvidéken eddig győzedelmesen végrehajtott előnyomulásában. Portyázói révén értesült róla, hogy Schlik már Zólyom felé vonul és hogy a dunántúli rác hadak északi irányban mennek a Duna felé, valószínűleg azért, hogy Schlikkel egyesüljenek.²⁷ Hadművelési tervét szabatosan meghatározza Károlyihoz küldött utasításában, mondván: „... nem látok azért semmit is szükségesebbnek lenni, mint hová hamarébb nekünk is mennél felesebb hadakkal való odamenetelünket és a megírt helyre csoportozásunkat, mivel az ellenség is nagyobb erejét oda fordítani verificáltatik“ ... „Az nagy Istenért kérem kegyelmedet ne késsék“ ... „Ugy látom erre kell most minden erőnk, bizonyosan meghajol az rácz, ha itt nyerjük, mert Slik volt az egész reménség.“

Mindebből kitűnik Bercsényi célja: Schlik seregével akart találkozni. Károlyi pedig serege helyzeténél fogva arra volt hívatva, hogy éket verjen Schlik és a dunántúli rácok közé. Egyik vezér sem késlekedett. Károlyi — mint hallottuk — november 6-án útnak indult. Bercsényi az egri vár további ostromát alvezéreire, Illosvai Imrére és Borbély Balázusra bízta, maga pedig, minekutána 6-án Nógrád- és Hevesmegyében tartózkodó seregrészeit tervéről értesítette és szigorúan megparancsolta nekik, hogy Losonc felé való útjában hozzá csatlakozzanak, 9-én már a rimaszombati vámházból értesítette Károlyit, hogy Losonc felé nyomul előre,²⁸ 11-én Darócson, 12-én pedig már Losonc alatt volt. Útközben sűrűn osztogatta parancsait mindenfelé. Levelezéséből kiérezhetjük azt a nagy nyugtalanságot, amely őt arra sarkalta, hogy Károlyi csapataival egyesüljön és útját állja Schliknek még a dunántúli rácok megérkezte előtt. Parancsolásának és levelezésének módjára jellemző az az utasítás, amelyet e napokban Ebeczky Imre, Réthey Ferenc és Ocskay László kapitányoknak küldött. Eből is kitűnik, hogy milyen sürgősnek ítélte a seregek egyesülését és Zólyom alá való érkezését. Az utasítás így hangzott: „Most mezőbe veszem kegyelmeitek levelét; elhiszem tegnap írt levelemet vette kegyelmeitek, hogy ma velem itt conjugálja kegyelmeitek magát. Mivel ezért az ellenség már orrunk előtt van Zólyomnál; azért kegyelmeitek vévén ezen parancsolatomat, se órát, se semmit ne mulasson, mindjárt gyűjjön az ha-

²⁶ *Nemzeti Múzeum*, Tihaly gyűjtemény: 1703. 341. lap.

²⁷ Károlyihoz intézett előbbi utasítás.

²⁸ *Rákóczi Tár*: II. kötet 8. oldal.

dakkal kegyelmek ide, úgy hogy okvetlen az étszaka velem megegyezhessen kegyelmek. Sok rossz emberek között vagyunk itten, minden igyekezetünket megtudja az ellenség ; éjjel nappal magunk hírivel kell cselekednünk, ha jót akarunk Isten után. Károly uram, ha érkezett, tudom elgyün, ha nem érkezett : ne várja kegyelmek ; sem étszaka, sem esső, sem setét meg ne tartóztassa kegyelmeket. Hajnal előtt itt legyetek lelkem barátim ; egy az parancsolat : holtig az böcsület. Isten kegyelmekkel ! Raptim daróczi mezőben, 11. 8-bris 1703. Jóakarója G. B. Miklós mp.

Galsánál szálllok, innen az Ipolyon ; az jelt megüzentem. Előre küldjeteK."

Ezt a levelet 11-én délelőtt írhatta. Ugyanaznap délután a gacsalki táborból újból reájuk üzent : „Valamint kegyelmek életit, böcsületit, hazánk megmaradását szereti : ez étszaka gyűjön kegyelmek az hadakkal valamint gyühet, mert az ellenség már Gyetva táján jár, ha nem gyün kegyelmek: elszorulunk egymástul. Károli uramnak küldje meg levelemet, s üzenje meg az egész hadaknak : keljenek utánnom, mert ha későn gyűnnek, minden oda lesz. Életünkben s megmaradásunkban jár az dolog. Üzentem szóval is.”²⁹

Károlyi Sándor Kecskemétről 5-én indult és erőltetett menetekben haladt észak felé. 8-án elérte Aszódot, 11-én Szécsényt ; 12-én érkezett Losoncra és csatlakozott Bercsényihez.³⁰ Az egyesült kuruc sereg most már *Bercsényi fővezérlete alatt* 14-én Gyetva mellett táborozott s 15-én délelőtt Zólyom falai alá ért. Az egész sereg kb. 20.000 főből állott.³¹

Schlik tábornok idejekorán értesült Bercsényi előrenyomulásáról. A bányavárosok meghódítása után 12-én Zólyomból kelet felé indult, hogy a gyetvai hágón Bercsényi útját állja. Itt azonban 12-én, megtudva azt, hogy Bercsényi Károlyival egyesülve igen tekintélyes haderővel rendelkezik, nem merete őt megtámadni, hanem visszavonult Zólyom városába. De csodálatosképen itt sem maradt meg, hanem 600 lovas élén továbbvonult Besztercebányára (állítólag azért, hogy ott Lipót császár nevenapját ünnepélyesen megülje) s csupán Forgách tábornokra bízta a város és a vár védelmét. Forgách, ügylatszük nem volt kellően tájékozva a kuruc sereg erősségéről és harckészségéről, mert nagyon lebecsülte azt.³²

²⁹ *Rákóczi Tár.* : II. kötet 11. és 12. oldal.

³⁰ *Károlyi önéletleírásai* : I. kötet 150. oldal.

³¹ *Thaly* : Bercsényi család III. kötet 75. oldal.

³² „... Dominus Nicolaus (Bercsényi) Losonczon vagon, onnét sokat irkál, et de verbis, — quantum vis : de puskaport nem akar szagolni!... Mi rut dolog ez a magyarországi zűrzavar ; jobb volna Miklósnak Mária Magdolnánaként az kereszthez mászni ; még most ideje volna, — mert bizony evvel a kóhorló haddal semmitsem végez.” (*Thaly* : Gróf Bercsényi család. III. kötet 75. oldal. Eredeti levél a gróf Csáky család szepesmindszenti levéltárában.)

Bercsényi seregének közeledtére Forgách, gr. Esterházy Antal tábornok és Bottyán János ezredes segítségével, november 15-én délben a városon kívül elterülő mezőn csatarendbe állította seregét. Bercsényi serege erre szintén harcra készen sorakozott. Mielőtt azonban a két sereg összecsapott volna, az első csatározások után Bottyán párviadalra hívta ki a kuruc sereg legvitézebb bajvivóját. Ocskay László előruगतva a kihívást elfogadta. A vezérek intésére a seregek széjjelnyitkáltak s helyet adtak a párviadalra. Az akkor már 60 évnél idősebb Bottyán s az alig 23 éves Ocskay fürge lovaikon először kopjával rontottak egymásnak. Egyik sem tudta a másikat a nyeregből kivetni. Eldobva kopjájukat kardra keltek. Gyakorlott vívók lévén, a küzdelem így is eldöntetlen maradt. Erre kardot rejtve pisztolyt rántottak. Először Bottyán lőtt. Golyója Ocskay mellváltját annyira behorpasztotta, hogy a mellvért útése folytán orrán száján megeredt a vér. De nem hagyta abba a küzdelmet, hanem visszalőtt Bottyánra. A golyó a páncél szegélye alatt Bottyán oldalába fúródva, gerinccsontjában akadt meg. E romantikus hangulatú párviadal után a seregek újból összecsaptak.³³ Délután 2 és 3 óra között kezdődött a harc, amely Bercsényi seregének győzelmével végződött. Forgách labancait a városba visszaszorították. A kurucok még a kapun túl is üldözték a visszavonuló ellenséget, de a várba be nem hatolhattak, mert a reguláris császári lovasság útjokat állotta. A kuruc győzelem nem volt teljes. Hiányzott az alsó vezetés és a fegyelem. A kurucok rendetlenül verekedtek, a lovasság megelőzte a gyalogságot, pedig a város utcáiban, a házak között dúló harcra a gyalogság alkalmasabb lett volna.³⁴ De még így is meg volt az a nagy eredmény, hogy Forgáchék serege a városba szorult, Schlik pedig a kudarcról értesülve, Besztercebányáról még 15-én éjjel Körmöcbányán keresztül Bajmóc váráig ment vissza, hogy Ritschán tábornok Morvaország felől jövő csapataival egyesüljön.

Érdekes, hogy a kurucok zólyomi sikerét a „Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen“ című munka teljesen elhallgatja³⁵ és Schlik hátrálását csupán azzal magyarázza, hogy ő jobbnak látta a fölőserejű kuruc sereg elöl kitérni. Ez szándékos tévedés, mert Schlik seregének egyik része, azaz Forgách csapata nem tért ki Bercsényi elől, hanem a harcot Zólyomnál elfogadta és a város alatt vereséget is szenvedett.

Schlik Besztercebányáról való távozásakor azt az üzenetet küldte Forgáchnak, hogy csak kisebb védőőrséget hagyjon Zólyom várában, maga pedig derékhadával vágja magát kereszt-

³³ A párviadalt részletesen leírja *Kolinovics* egykorú krónikája : I. rész 24. oldal.

³⁴ *Károlyi önéletrajza* : I. kötet 63. oldal.

³⁵ I. sorozat V. kötet 617. oldal.

tül a kurucokon és jöjjön utána Bajmóc felé. Forgách e rendelkezés értelmében táborának zömével november 19-én éjjel a városból kitört. De a kuruc előrsi vonalon az ostrolukai szorosnál ellenállásra talált. Serege a kurucok puskatüzétől megzavarodva, zászlóit, poggyászát, vezetéklóvait cserbenhagyta, a hegyek közt széjjelszaladt és nyugat felé menekült. Bercsényi üldözésükre Károlyit küldte 5000 huszárral, aki a garamszentkereszti válaszütnál újból reájuk csapott és utóvédjüket széjjel szórta. Forgáchnak sikerült november 22-én Privigyén csatlakozni a Bajmóczról elébe siető Schlikhez.³⁵

A sebesült Bottyán és a lévai sebesüléséből még teljesen fel nem épült Guethem alezredes vezetésével csupán harmadfél száz császári katona maradt a zólyomi várban, amelyet Bercsényi szoros ostromzárral vett körül.

A november hónap hátralévő napjai — jöllehet Bercsényi Zólyom előtt volt lekötve — a kurucoknak számottevő eredményeket hoztak. Az ostromzár tétlensége időt engedett a generálisnak arra, hogy a bányavárosokat portyázói segítségével újból visszahajlítsa Rákóczi hűségére. Selmecbánya lakosságával — a város kétkulacsos viselkedése miatt — keményen bánt. Elrendelte, hogy a bányákat a kurucok kíméljék, de a várost nem. A bányavárosokra 10.000 forint sarcot vetett ki és 3000 puská, 7000 kard, 300 ruha és 25000 kenyér szállítását róta ki reájuk. Hogy a bányaművelés fenn ne akadjon, a fejedelem Bercsényi javaslatára Hont vármegye nemességét és bányatulajdonosait a bevonulás kötelezettsége alól felmentette, ha az illetők maguk helyett 2—3 vagy több újoncot adtak. November 27-én Ocskay visszafoglalta Lévát.³⁷ Mivel ezredével onnan tovább vonult a morva határ felé, Andrassy Miklós páter lett Léva várnagya, aki, hogy katonai méltóságát külsőleg is feltüntesse, szerzetesi csuhája fölé kardot kötött, sapkáján fűgót viselt, kezében buzogányt.³⁸

Az északi felvidéken szintén győzedelmesen haladt előre Rákóczi felkelése, különösen amióta Bárfa és Késmárk meghódolása után, Lőcse városának parancsnoka, Krumbach ezredes is kapitulált november 12-én, Monoky Ferenc és Luby György kuruc ezredesek körülzáró csapatai előtt. Ettől fogva Lőcse majdnem 7 teljes évig volt Rákóczi hűségén, aminek külső jeléül megemlítem azt az érdekes jelenséget, hogy a kurucok bejövetele után a szepesi németajkú városok, Lőcse példájára leveleiket magyar nyelven írták.³⁹ A város hazafias lakosságán kívül a vár feladása után 120 császári katoná esküdött Rákóczi zászlaja alá.⁴⁰

³⁶ *Károlyi önéletrajza*: I. kötet 64. és 151. oldal.

³⁷ *Ocskay* jelentése Károlyihoz. (Károlyi oklevéltár V. kötet 54. oldal.)

³⁸ *Zweig* id. naplója: 148. oldal.

³⁹ *Századok*: 1872. évfolyam 584. oldal. Lőcsei levéltár ismertetése.

⁴⁰ *Archivum Rákóczianum*: I. kötet 181. oldal.

Október havában a felkeléshez csatlakozott és újonnan szervezett kuruc csapatok Felsőmagyarország nyugati vidékén már a Vág mentén is megjelentek, hogy a lakosságot Rákóczi ügyéhez való csatlakozásra kényszerítsék. Ezen a vidéken különösen Winkler Vilmos, későbbi híres kuruc hajdú ezredes működött lelkesen Rákóczi zászlaja alatt.⁴¹

Bercsényi seregének Zólyom megyébe való benyomulása-kor csatlakozott a nemzeti üggyhöz Szandai Sréter János zólyom-megyei alispán, Rákóczi seregének későbbi jeles brigadérosa és tüzérségi felügyelője.⁴²

A Felvidék bányavárosainak és minden iparágat szorgalmasan űző kisebb-nagyobb városainak csatlakozása, rendkívül nagy nyeresége volt a kuruc hadseregnek. Itt készültek a sereg ágyúí, puskái, kardjai, és egyéb szálfevverei. Szepes-, Sáros-, Gömör-, Nógrád- és Zólyom megye iparosai már évszázadok óta híresek voltak, remekbe készült vasipari és ötvösmunkáikat egész Európában ismerték. E megyék munkásai ez időtől fogva csupán Rákóczi katonaságának dolgoztak. A kardokat legnagyobbbrészt a csetneki, rozsnói kardcsiszárok, a Szomolnok és Gölnic vidéki, dobsinai műhelyek szállították. Besztercebánya volt a puskaporgyártás felvidéki központja, ugyancsak itt létesült már 1703 novemberében, Sréter János igazgatása alatt, az első ágyúöntő műhely is. Tiszolcon, Libetbányán, Gölnicbányán, Szomolnokon és Metzenzéken öntötték az ágyugolyókat és bombákat. Ugyanezeken a helyeken, továbbá Krompachon, Rozsnyón és Csetneken készítették a kurucok puskáit és pisztolyait. A hadsereg felruházását nagyban elősegítette a felvidéki városok fejlett takács és gombkötő-, szabó-, timár-, kerékgyártó és bognár ipara.⁴³

Bercsényi a Felvidék ipari gazdagságát jól ki is használta. Ebben az időben kelt leveleiben láthatjuk, hogy mennyire a szíven viselte a sereg felszerelését, felfegyverzését és hogy milyen tágkörű intézkedéseket tett különösen a fegyverek gyártása, és a puskaporkészítés érdekében. Hadbiztosi szolgálat a kuruc hadseregnél abban az időben még nem volt. Így tehát a fegyverzet és egyéb katonai szükségletek készítése a csapa-

⁴¹ *Nemzeti Múzeum levéltára*. Törzssanyag 1703. b. 827. fasc. Illésházy Miklós gróf levele Koháry Istvánhoz Trencsén, 1703. október 5.

⁴² Sréter 1656 körül született. Már fiatalkorában állott Apaffy Mihály szolgálatába; azután Thököly Imre megbízásából diplomáciai küldetéseken járt Lengyel- és Franciaországban. Később a munkácsi várban az ostrom alatt Zrínyi Ilona tanácsadója volt s a vár feladása után megyei hivatalt vállalt. Csatlakozása után Rákóczi azonnal kinevezte a bányavárosok főkapitányává. A szatmári kiegyezés után Rákóczival Lengyelországba bújdosott, de rövid idő múlva elfogadta a békét és hazatérve Zólyom megyei birtokán gazdálkodott és halt is meg 1714-ben.

⁴³ *Czuberka Alfréd*: A kuruckori fegyverek, Budapest 1906. A Szent István társulat kiadása.

tokhoz való szállítása és felosztása az adott viszonyoknak megfelelően csupán esetenként történhetett. De Bercsényi ezzel a kérdéssel folytonos hadakozás közben is állandóan komolyan törődött és a bányák művelésére, a vaskohók üzemére és minden katonai vonatkozású iparág működésének serkentésére nagy gondot fordított.

Mint említettem, — Károlyi Sándor Forgách üldözése közben november 23-án ért Privigyére. Schlik beolvastva Forgách seregének töredékeit, egyelőre Bajmócra vonult vissza, de amikor látta, hogy Károlyi oda is követi őt, a bajmóci várat csekély védősereggel sorsára bízva, Illava felé vonult azzal a célzattal, hogy a Vág völgyében hozzá igyekvő Ritschán seregével egyesüljön. Báró Ritschán Adám György tábornok⁴⁴ a morva határszélen gyűjtött össze a bécsi haditanács parancsára október havában egy kisebb hadtestet. E csapat eredeti rendeltetése nem világos. A „Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen“ című munka előadása szerint,⁴⁵ Ritschán október 30-án ért Pozsonyba és onnan indult tovább kb. 2.000 emberrel november 7-e és 8-a között, még pedig Léva felé. Ha ez igaz, akkor ezt a sereget a Schlik seregét követő mozgó tartaléknak lehetne tekintenünk. De ez nehezen hihető, mert Ritschán Léva felé haladó előnyomulásának egykorú iratokban nyoma sincs, ellenben való az, hogy ő november 7-én Puchón volt seregével, tehát a Vág mentén vonult észak felé⁴⁶ és november 20-a körül valahol Nagy-Bittse tájékán vesztegelt. Ez az irány azt mutatja, hogy Ritschán ezzel a különítménnyel a Vág völgyén és onnan a rajeci hágón áthaladva, észak felől akarta a kurucokat valahol Privigyé tájékán megtámadni. Ha terve sikerül, kétségkívül megakadályozta volna Károlyit abban, hogy Schliket tovább üldözze.

A császári fennhatóság alatt levő megyékben Schlik és Ritschán sürgetésére az udvarhoz hű magyar urak próbálkoztak ugyan felkelő csapatokat összetoborozni, de nem sok eredménnyel. Ottlyk György — később Rákóczi főudvarmestere — Bécsből parancsot kapott, hogy mint császári ezredes 10 compániát állítson fel Trencsén megyében; de csak négyet tudott összehozni. Ezzel a sereggel Ritschán csapatához csatlakozva Zsolna felé vonult. Utközben érte Ritschánt Schlik üzenete, hogy csatlakozzék hozzá, mire ez a seregoszlop Rajec felé fordult.⁴⁷

⁴⁴ Született 1645 körül. Egész életét, 18 éves korától fogva, hadi szolgálataiban töltötte. 1698-ban a Schlik lovas ezred parancsnoka, 1703-ban tábornok, 1716-ban altábornagy lett. Meghalt 1723-ban.

⁴⁵ I. sorozat V. kötet 616—17. oldal.

⁴⁶ Eredeti levél a Nemzeti Múzeum Thaly gyűjteményében 1703. 340. lap.

⁴⁷ *Magyar Történelmi Emlékek*. Irók. Ottlyk György önéletrajza XXVII. kötet 84. oldal.

Károlyi portyázói útján pontosan tájékozva volt úgy Schlik, mint Ritschán helyzetéről. A két császári vezér közül neki Ritschán volt e pillanatban veszélyesebb, ezért útasította a Zsolna és Rajec vidékén portyázó Winkler kuruc kapitányt, hogy azon a tájon; „erős vigyázásban legyen és ha az ellenség felém szándékozna jönni az hegyeken által s szoros passzusokon, puskázzon vele”.⁴⁸ De nemcsak Winkler, hanem a Turóc- és Trencsén-megyében portyázó Luby György kapitány is megállapította Ritschán előnyomulását a Vág völgyében, sőt elfogva a tábornok egy levelét, annak tartalmából megtudta, és közölte Bercsényivel, hogy ez a császári csapat mintegy 700 gyalogos, 160 lovas németből és 700 labanc felkelőből áll.⁴⁹

Ritschánnak nem sikerült Schliket zavartalanul elérnie, mert Winkler hajdúi és Rákóczihoz hű tót felkelői Rajec községnél útját állották, és seregét november 23-án kora hajnalban széjjelverték.⁵⁰

A kurucok (Ottlyk szerint tévesen Czelder Orbán) a falu utcáiban virradat előtt néhány házat felgyújtottak és berontottak a községbe Ritschán attól tartott, hogy a szekerein lévő puskapor a tűzben ferobbban, ezért a falu temetőjének kőfala mögé akart vonulni. Ottlyk erről lebeszélte és azt ígérte, hogy 100 lovasával elzárja az utcát és feltartóztatja a kurucokat. De ez nem sikerült. Winkler hajdúsága ezt az ellenállást letörte, mire a császáriak elfutottak. A kurucok nem üldözhatték őket, hanem a hegyek közé vonultak. Ritschán seregének morva felkelői hazaszaladtak, reguláris részeinek maradványai pedig a vereség után ilaván csatlakoztak Schlikhez.⁵¹ Schlik erre nyugali irányba való visszavonulását beszüntette, a Vág völgyén Trencsén felé ereszkedett alá és november 24-én már a várostól nyugatra levő Zablath községben ütött tábor.

A zólyomi, garamszentbenedeki és rajeci vereségek anynyira megfélemlítették Schlik tábornokot, hogy végleg lemondott minden további támadó szándékáról. A zablathi táborból 25-én küldött részletes jelentést Eugen hercegnek, válaszolva seregének siralmas állapotát és válságos helyzetét ebben a felpiszkált hangyabolyhoz hasonló, ellenséges érzületű országban. Bejelentette, hogy mindaddig, amíg a Haditanács kellő számú csapatot és főleg pénzsegítséget nem küldhet neki, nem tehet mást, minthogy visszavonul egy védelemre alkalmas vonal mögé.⁵² Sorozatos vereségeit ebben a hosszú, igen érdekes jelentésében azzal igyekszik magyarázni, hogy az ellenség ereje nőttön nő,

⁴⁸ Gróf Károlyi család oklevéltára : V. kötet 49. oldal.

⁴⁹ Rákóczi Tár : II. kötet. Bercsényi levele Károlyihoz. 13. oldal.

⁵⁰ Károlyi család oklevéltára : V. kötet 49. oldal.

⁵¹ Ottlyk önéletrajza : 85. oldal.

⁵² Bécsi Kriegsarchiv : Feldakten Ungarn 1703—11. 3.

az ő csapatának ellátása siralmas, a téli időjárás rendkívül viszontagságos, és az utak járhatatlanok. Hogy a helyzet a császáriak előnyére változzék, ahhoz elkerülhetetlenül szükséges seregének alapos megerősítése. Tűzérsegre, rác katonaságra, legalább 2 lovasezredre és 6 gyalog zászlóaljra lenne szüksége. Tűzérsegi felszerelésének nagyrésztét kénytelen volt Zólyomban és Bajmócon hagyni, ezekre tehát nem számíthat. A hadműveletek folytatására azt javasolta, hogy mindaddig, amíg serege régi harcértékét vissza nem nyeri és kellően nincs felszerelve, ejtsenek el minden támadó gondolatot. A sereg vonuljon a Vág völgyén délfelé Komáromig, onnan pedig a Duna mentén Budáig és igyekezzék védelemre berendezkedni ezen a vonalon. Ha azután sikerül a sereget rendbe hozni, akkor olyan hadművelleti tervvel kellene foglalkozni, amelynek célja egy, a Tisza felső vidéke ellen irányuló nagy támadás lenne. Ezzel, mint reméli, a fellázított ország szívébe lehetne hatolni és a kuruc sereg mindenütt kóborló részeit egymástól szétválasztani.

Schlik kudarca Bécsben nagy megütközést keltett. Különösen pedig a tábornok további viselkedése, aki — bár ott nem támadták — még Trencsén körül sem érezte magát biztonságban, hanem néhány nap múlva már tovább vonult Lipótvár felé.

A kezdés előnye a zólyomi és rajeci győzelmek után újból a kurucok — illetve Bercsényi — kezébe került. Károlyi Sándor sürgősen intézkedett — még Privigyéről — hogy kurucjai a Vág és a Nyitra mentén állandóan szemmel tartsák és kövessék a visszavonuló császári sereget. Ő maga csapatával Bajmóc alá szállott s megkezdte a város ostromárak előkészületeit.⁵³

Sajnos, hogy a kezdés előnyeit és fontosságát Bercsényi ezuttal nem ismerte fel kellően. A felvidéki sereg fővezére, a helyett, hogy maga indult volna seregének zömével Károlyival egyszerre, vagy közvetlenül utána Schlikék üldözésére, tovább is Zólyom várának körülzárásával, vagyis a hadászatiilag és harcászatiilag kisebb fontosságú feladattal töltötte idejét. A felvidéki harcok súlypontja ekkor már Károlyi csapatának harcmozdulataira tolódott át. Bercsényinek, mint fővezérnek, tehát ott lett volna a helye. Talán érezte ezt ő maga is, de azután mint Károlyinak írja „már megnyugtattam elmémet, mert kegyelmed lelköm öcsém ott van.”⁵⁴

Bercsényi a zólyomi körülzárásra rendelt csapatait nem merte magukra hagyni. A hajdúság különben sem kedvelte a váróvást, ezért Zólyom vármegye felkelő hadaira akarta bízni.

⁵³ Jelentése Bercsényihez november 23-áról. (*Károlyi család oklevéltára*: V. kötet 49—50. oldal.)

⁵⁴ *Rákóczi Tár*: II. kötet 15. oldal.

a további körülzárását. November 23-án sikerült a kurucoknak a várost bevenniök.⁵⁵ Bercsényi most már valóban útnak indulhatott volna, de még mindig tétovázott s Károlyihoz fordult tanácsért, hogy mitévő legyen. Kedvére való volt az a válasz, amit Károlyi neki küldött, hogy csak maradjon egyelőre Zólyomnál.⁵⁶ A vár erőszakos megrohanására a kuruc sereg nem volt képes és ezért Bercsényi november 23-a után Botlyánnal alkudozni kezdett. Többszöri üzenetváltásnak az lett a vége, hogy egyelőre fegyverszünet-féle semlegességi állapotban egyezett meg mindkét fél.⁵⁷ Bercsényi most már komolyan akart indulni, de még mindig habozott s csupán 27-én hagyta el Zólyomot. A vár ostromát rábízta a zólyom- és nógrádmegyei felkelőkre. Radvánszky János, Ebeczky Tamás, Bezegh Gábor és Tolvay Ferenc vezérlete alatt. Másnap elérte Bajmócnál Károlyi seregét, aki, úgy látszik, nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy Schliket nyomon kövesse s jobbnak látta Bercsényit bevárni. Bercsényi most már az egész sereggel indult tovább 24-én Galgóc felé, még pedig nem a Vág mentén, hanem a rövidebb úton Oszlány-Nagytapolcsányon át. Hírei szerint Nyitra és Trencsén vármegyék már a kurucokhoz állottak, viszont a rácoknak Komárom felé való előnyomulásáról is kapott hírt, s azt is tudta, hogy Schlick serege már egészen Pozsonyig vonult vissza. December 4-én Pusztakürthöz érkezett s ott vesztegelt 8-áig, hogy tisztán lássa a helyzetet. Ezalatt Károlyi Nagytapolcsányból december 1-én 2000 ember élén Galgóc vára ellen indult, rövid ellenállás után bevette s azután Sempte felé vonult tovább. Esterházy Antal labanc csapata Károlyi közeledtének hírére Semptéből kivonult, mire Károlyi ott áthaladva december 3-án már Diószegen a Dudvág mellett ütött táborn.⁵⁸ Esterházy Antal csapatából több mint 500 ember csatlakozott Károlyihoz, mire Schlik minden további összeütközést kerülni óhajtván, seregével bevonult Pozsonyba.

Bercsényi december 6-án értesült erről s ugyanekkor megtudta azt is, hogy Nagyszombatban csupán Balogh István őrzi a várost kis labanc seregével, és kész a kurucokhoz való csatlakozásra. Ugyancsak itt jelentkezett nála a nagyszombati egyetem iljúságának küldöttsége kérve őt, hogy fogadja be őket kuruc seregébe. Bercsényi nem akart kérésüknek engedni, mondván, hogy a hazának még nagy szüksége lesz tanult emberekre, de a deákság csak nem tágított. Addig könyörögtek neki, amíg Andrassy Miklós páter seregébe osztotta be az ifjakat, bízva abban, hogy hamar megúnják a hadimesterséget. Úgy is lett. Ez a lelkes kis csapat rövid idő múlva újból vissza-

⁵⁵ Rákóczi Tár II. kötet 21. oldal.

⁵⁶ U. o. 21. oldal.

⁵⁷ U. o. 25. oldal.

⁵⁸ Károlyi Sándor *önélelteirása*: I. kötet 66. és 152. oldal.

tért tanulmányaihoz.⁵⁹ Károlyi december 15-én Nagyszombatba bevonult, serege pedig Szered és Sempte vidékén helyezkedik el, hogy felkészüljön a Pozsony és Morvaország felé indítandó hadműveletekhez. A Nyitra- és Vág-völgyi községek (nehány erősebb vár kivételével), valamint a Fehérkárpátok városai és várai Rákóczihoz csatlakoztak, és „az egész tótság fegyverben öltözött.”⁶⁰

Amikor Károlyi Sándor november 28-án Bajmócz alól elvonult, Czelder Orbán hajdúezredest bízta meg a vár ostromával.⁶¹ A várat Frey Keresztély császári hadnagy őrizte 50 zsoldossal és néhány, a környékből sebtiben felültelelt lovas népfelkelővel. Volt néhány ágyúja is, amelyeket az árvamegyei, lietvai vár számára küldtek ugyan, de amelyek a kurucok portyázói miatt Bajmócon rekedtek. Czelder serege kb. 1600 katonából és Okolicsányi Kristóf alispán vezetése alatt álló néhány száz felkelőből állott. Az erős tornyokkal és árkokkal körülvett vár ostromát Czelder, nagyon helyesen, ágyúzással kezdte. A meleg fürdők dombjain felállított ütegei erősen döngették a vár falait.⁶² De a kevésszámú és a várvívásban gyakorlatlan kuruc sereg nem tudott egyhamar boldogulni, úgyhogy ez az erős vár csak a következő évben kapitulált.

A semptei táborban érte Bercsényit az öröndetes hír, hogy Árva vára december 5-én és Zólyom vára december 7-én végre kapitulált.⁶³ A zólyomi vár feladását megelőző napokban erős tűzharcot vívtak az ellenfelek. A nógrádmegyei felkelők négy zászlóalja, a zólyommegyeiek 2 zászlóalja volt az a haderő, mellyel Radvánszky rendelkezett. Serény puskázással és éjjelnappal folytatott járőrverekedésekkel igyekezett a vár őrségét kifárasztani. A várbeli ágyúk a kuruc csapatokban nem sok kárt okozhattak, mert alig volt veszteségük. Az ostrom kilencedik napján Radvánszky nehéz ágyúkat szerzett s azokat a várfalakkal szemben erős sáncokba kezdte beépíteni; amikor azonban látta, hogy néhány gyenge ágyújával a falakat lerombolni nem képes, Ebeczky Tamás ötlete szerint, a város egyik bástyája alól földalatti aknát kezdett a várfal alá ásatni. Ezen előkészületek láttára a várőrségből sokan kiszöktek s a kurucokhoz pártoltak, a bent maradtak pedig alkudozni kezdtek.

⁵⁹ Szalay: Magyarország története VI. kötet 111. old.

⁶⁰ Károlyi önéletrajza: I. kötet 67. oldal.

⁶¹ Czelder Orbán 1674-ben született Merényben, Szepes megyében. Rákóczi bejöveteleig az ottani vashámorokban foglalatoskodott, majd 1703-ban szülőföldjén szabadcsapatot szervezett a felkelés támogatására. Még ugyanabban az évben patenst kapott Rákóczitól egy ezred összeállítására; annak élén, keresztülvonulva a 13 szepesi városban elhelyezett császári és lengyel csapatok vonalán, 1703. őszén csatlakozott Károlyi Sándor seregéhez.

⁶² Kolinovits krónikája: I. kötet 25. oldal.

⁶³ A kapituláció okmányait lásd: Arch. Rákócziánium, IX. kötet 135—140. oldal.

Többszöri üzenetváltás után Radvánszky a kapitulációs feltételeket elfogadta. A vár feladása után az ottani ágyúk, sok sátor, hadiszer és lövészer került a kurucok kezébe.⁶⁴ A kapituláció szerint Radvánszky megengedte a császári őrség szabad elvonulását. De a 20 főből csupán Bottyán, Guethem és 30 katona élt ezzel a kedvezménnyel, a többi a kurucokhoz pártolt.

Zólyom eleste még rosszabbra fordította a császári hadak amúgy is kedvezőtlen helyzetét. Erre a hírre a Komárom felé menetelő rákok visszafordultak; Schlik tehát ettől a várt támogatástól is elesett. De a zólyomi katonai, anyagi és erkölcsi sikeren felül volt valami, amit Radvánszky — mint Bercsényinek jelenti — „Zólyom váránál nagyobbra becsül, s pennájára nem bízhat.”⁶⁵ Ez ez örvendetes hír Bottyán János a kiváló császári huszárezredes, Rákóczi hűségére való hajlandóságának híre volt. Bottyán a kapitulációs tárgyalások alatt állandó barátságos összeköttetésben lévén a kuruc vezérekkel, voltaképen csak most ismerte fel Rákóczi felkelésének valódi, hazafias, önzetlen célját és jelentőségét. Belátta, hogy hazájának érdekeit a fejedelem oldala mellett jobban szolgálhatja, mint ellene. Titokban tehát megüzente Bercsényinek, hogy számíthatnak rá, de nyíltan egyelőre még nem akart átpártolni. Először sebének teljes kigyógyítására Esztergomba akart hazatérni s ott tartózkodását felhasználni arra, hogy a várat és környékét Rákóczi hűségére hajtja.⁶⁶ Bercsényi sietett ezt az örömhírt Rákóczival közölni, mire a fejedelem Bottyánt december 10-én Tokaj alatt lévő táborából kelt diplomájával tábornokká és a dunántúli vidék főparancsnokává nevezte ki.⁶⁷ Ez a kinevezés egyelőre még titokban maradt, s csak akkor került napvilágra, amikor Bottyán 1704. októberében személyesen jelentkezett szolgálattételre Bercsényinél.

Zólyom eleste után pártolt a nemzeti felkelés ügyéhez Ebeczky István, neves, haditapasztalatokban bővelkedő, vitéz, császári huszárezredes. Rákóczi lovasságára nagy nyereség volt Ebeczky csatlakozása. A fejedelemhez hű, mindvégig kitartó, derék ezredparancsnok, vérbeli huszár, kemény katona s kiváló csapatvezér volt.⁶⁸

⁶⁴ Egykorú eredeti ének Zólyom vára megvételéről. Irta: *Désházy Tolvay Ferenc*. Közli Thaly: Irodalom és Míveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi korból, 39. és k. ll.

⁶⁵ *Thaly*: Bercsényi család, III. kötet 87. oldal.

⁶⁶ *Thaly*: Bercsényi család, III. kötet 88. oldal.

⁶⁷ *Archivum Rákóczianum*: IX. kötet 142. oldal.

⁶⁸ Ináncsi *Ebeczky István* 1670. körül született Léván. Katonai pályáját a lévai végvárban kezdte, majd később Bottyán János huszárezredébe állott s onnan 1703-ban mint alezredes jött a kurucokhoz. Rákóczi ezredessé és egy huszárezred parancsnokává nevezte ki. A felkelés vége felé, 1710-ben az ungvári vár parancsnoka volt, s a fejedelem 1711. tavaszán tábornokká nevezte ki. A szatmári kiegyezés után bars megyei birtokára vonult vissza s Léván halt el 1719-ben.

IV.

*Schlik visszavonulása. Savoyai Eugen pozsonyi küldetése.
Bercsényi hadműveletei az év végéig.*

Schlik szégyenletes visszavonulása érthető megütközést keltett Bécsben. A Vág völgyén Pozsony felé vonulva, december 4-én már Cseklészen táborozott. Visszavonulása valóban futáshoz hasonlíthatott, mert még az aulikus érzelmű Kolinovits is azt mondja, hogy már az ellenség közeledtének pusztá hírére is a vidékkel ismerős kalauzokat fogadva, gyakran éjjel menekültek, „a maga nemében páratlan futással Pozsonyba.”⁶⁹

Bercsényi december első felében egész táborát átvitte a Vág jobb partjára, Károlyi pedig Pozsony közvetlen közelében, Királyfalván helyezkedett el. December havában alvezérei, Ocskay László és Bokros Pál a Fehérhegyeken portyázva már a morva határszéli községeket perzseltek és sarcolták, Károlyi portyázói pedig gyakran becsaptak Pozsony város határába és külvárosaiba. Károlyi december 10-e táján Pozsony ellen is indított egy nagyobb csapatot, Pongrác Gáspárt 5000 felkelővel, de ezt a harchoz nem szokott sereget Viard tábornok 1200 lovasa a Pozsony melletti „Hóhér mező”-n szétkergette, 300 kurucot levágott, 50-et foglyul ejtett.⁷⁰ S bár e portyázások közben kisebb kuruc seregek itt-ott vereséget is szenvedtek,⁷¹ Bercsényiek helyzete mégis minden tekintetben előnyösebb volt, mint a császáriaké.

Schlik tábornok október közepén közel 8000 fő rendezett sereg élén bizalommal indult el Pozsonyból Léva megvételére. Alig két hónapi hadjárat után, seregének csupán 3000 főre lepadt roncsait volt képes Pozsonyba visszavezetni.⁷²

Ilyen siralmas eredmény után az Udvari Haditanács nem sok figyelemre méltatta Schliknek, a zablathi táborból Eugen herceghez intézett nagyszabású átcsoportosító javaslatait és a Tisza felső vidéke ellen irányuló magasröptű hadászati elgondolását. Sokkal életbevágóbb és sürgősebb kérdés volt az osztrák határszélnek, főleg pedig Bécsnek közvetlen védelme. A határszélen felgyújtott falvak tüze este Bécsig világított s a városszerte suttogva terjesztett rémhírek meghallgatása elől már

⁶⁹ Kolinovits: id. krónikája, I. kötet 25. oldal.

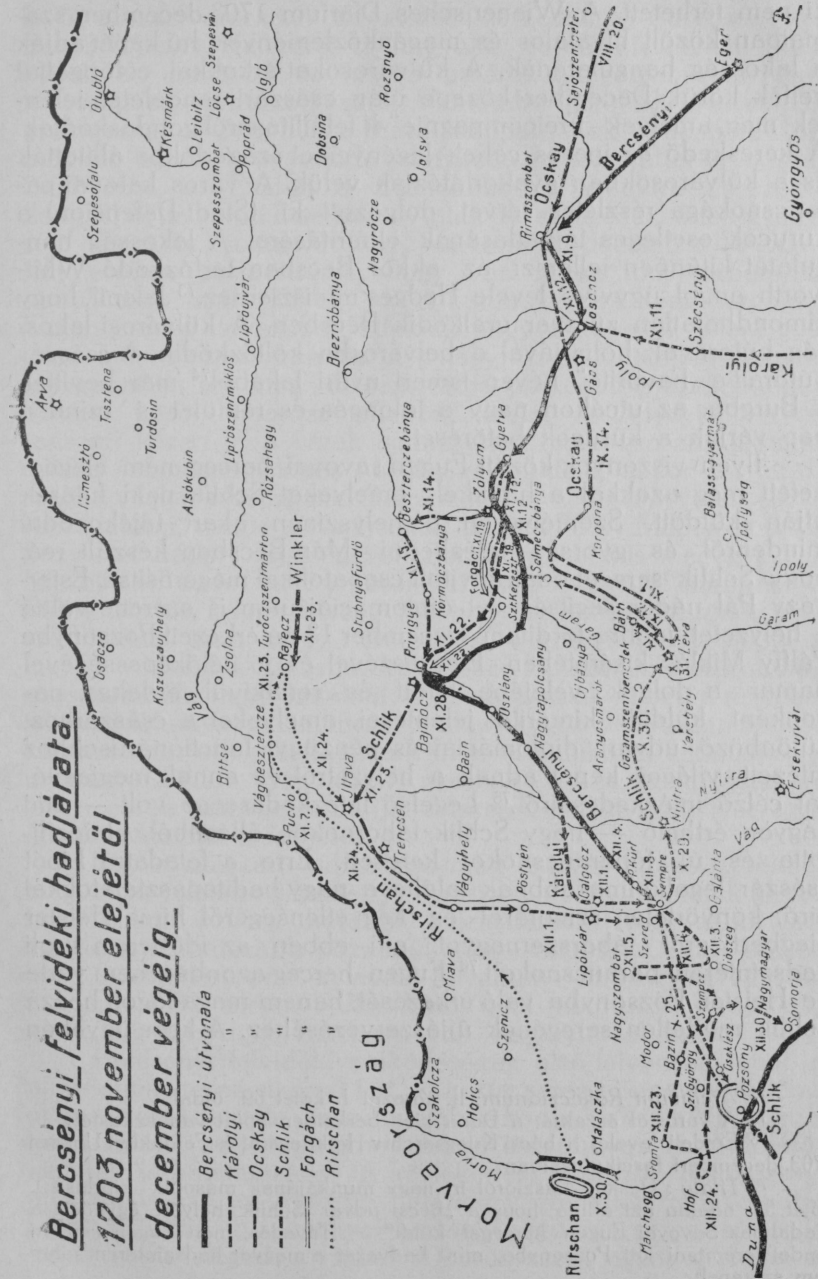
⁷⁰ U. ott 26. oldal és Károlyi önéletrajza, I. kötet, 67. oldal és a *Wienerisches Diarium* 1703. 37. száma.

⁷¹ „... már a második hírem érkezik kiből írják az mi portásinkot igen megcsapták” . . . „vérszemet kap az ellenség” . . . „az élő lstenért vigyázatlan és szaggatva ne tanáltassunk” . . . féltem a hadat igen mostani confusiója után” (Bercsényi levelei Károlyihoz december 14-én. *Rákóczi Tár* II. kötet 37. oldal.)

⁷² *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* : I. sorozat V. kötet, 617 oldal.

Bercsényi felvidéki hadjárata.
1703 november elejétől
december végéig.

- Bercsényi úrvonala
- - - Károlyi
- · - · - Ocskay
- · - · - Schlik
- ==== Forgách
- Ritschan

ki nem térhetett. A Wienerisches Diarium 1703 decemberi számaiban közölt hivatalos és magánközlemények hű képét adják a lakosság hangulatának. A külvárosokat árkokkal, cölöpgáttal vették körül. December közepe után császári rendeletek jelentek meg, amelyek „Freicompagnie“-k felállításáról gondoskodtak. A kereskedő és iparos céhek legényeiket századokba állították és a külvárosokban gyakorlatoztak velük. A város katonai parancsnokága részletes tervet dolgozott ki (Stadt-Defension) a kurucok esetleges támadásának elhárítására. A lakosság hangulatát kitűnően jellemzi az akkor Bécsben tartózkodó Whitworth angol ügyvivő levele Hedges miniszterhez.⁷³ Jelenti, hogy kimondhatatlan zűrzvar uralkodik Bécsben. A külvárosi lakosság bútorával, holmijával a belvárosba költözködik. A császár bútorait a „Favorite“ néven ismert nyári lakából⁷⁴ már bevitték a Burgba, az utcákon nagy a tolongás és rémület s minden nap várják a kurucok betörését.

Ilyen viszonyok között Eugen savoyai herceg nem elégedhetett meg azokkal a hírekkel, amelyeket Schlik neki futárok útján küldött. Személyesen, a helyszínen akart tájékozódni mindenről és gyorsan intézkedni. Már Bécsben készült reá, hogy Schlik seregét odairányított csapatokkal megerősítse. Esterházy Pál nádor segítségével diplomáciai úton is szeretne volna a helyzetet jobbra fordítani. December 13-án érkezett Pozsonyba Pálffy Miklós kíséretében. Éles eszével és jó ítélőképességével hamar a dolgok velejébe látott és rendkívül érdekes, naponként küldött kimerítő jelentései, amelyeket a császárhoz, különböző udvari, diplomáciai és pénzügyi functionárusokhoz intézett, világos képet adnak a helyzetről és annak megjavítását célzó intézkedéseiről.⁷⁵ Legelső intézkedése az volt — ami nagyon érthető — hogy Schlik tábornokot állásából elmozdította és új főparancsnokot keresett. Erre a feladatra Lipót császár legalkalmasabbnak találta a nagy haditapasztalatokkal bíró, könyörtelen szigoráról és kegyetlenségéről híres Heister Siegbert gróf tábornokot, aki ebben az időben a tiroli hadszíntéren parancsnokolt.⁷⁶ Eugen herceg azonban nem várta be Heister Pozsonyba való érkezését, hanem maga fogott hozzá Schlik rendetlen seregének újjászervezéséhez. A keze ügyében

⁷³ *Archivum Rákócianum*: II. sorozat I. kötet 69. oldal.

⁷⁴ A várostól északra, a Duna kies berkeiben épült vadászkastély.

⁷⁵ Eredeti levelei a bécsi Kriegsarchiv Hofkriegsrat és Feldakten Ungarn 1703. decemberi fascikulusaiban.

⁷⁶ *Thaly*: Ocskay Lászlóról írt nagy munkájának második kiadása I. kötet 33. oldalán azt állítja, hogy a „bécsi udvar Schlik helyére egyenest a diadalmas Savoyai Eugen herceget küldi“. — Tévedés, mert Eugen csupán rendet teremteni jött Pozsonyba, mint hadvezér a magyar hadszíntéren sohasem szerepelt.

levő összes császári csapatokat összevonta. Sürgősen kért Bécsből pénzt, felszerelési tárgyakat és élelmicikkeket. Intézkedett az ausztriai és morva határok megerősítéséről és a lakosság fegyverbeszólításáról. Viard tábornokot 500 lovassal, 200 gyalogossal és 2 ágyúval a Duna jobbpartjának védelmére Köpcsénybe küldte s ugyanoda irányította a Dunántúlon vesztegelő 2000 rácot is. Ezalatt a Csallóközbe, Püspökire érkezett a Semptéből kiszorult Esterházy Antal, de seregének értékét maga sem becsülte sokra. Koháry Istvánhoz december 10-én írt jelentésében panaszkodik, hogy van ugyan 1000 embere, de abból alig talál 300-at, aki a kurucok ellen kész harcolni.⁷⁷ Eugen herceg leveleiben kifakad, hogy a németek elleni gyűlölet már Pozsonyban is oly nagy, hogy lehetetlen kémeket felfogadni és így még ő sem tudja pontosan megállapítani a Sempte körül táborozó ellenség erejét és helyzetét. A még császári kézen levő várak agonizálnak. Ha a császárnak nincs módja sürgősen alapos segítséget küldeni, akkor ezt az országot végleg elveszítette. Bár a felkelést csak fegyveres erővel lehet letörni, mégis kívánatosnak tartotta Pálffy Miklós és Esterházy Pál nádor segítségével Bercsényit békés megegyezésre felszólítani. Szent István koronáját Erdődy Kristóf koronaőr és Pálffy Miklós, Eugen herceg jóváhagyásával Bécsbe vitték, mert számítottak arra, hogy Bercsényi csapatai előbb-utóbb be fognak vonulni a városba. Leveleiben leplezetlenül megmondja a császárnak, hogy hatalma a birodalomnak ebben a részében teljesen lehanyatlott, a kurucok által megszállt országrészekből katonaságra, adók behajtására nem számíthat s tekintélyét és uralmát e földön csak akkor nyerheti vissza, ha a lázadókat leveri és az országot erős, jól felszerelt és jól fizetett sereggel újból visszatéríti hűségére.

Úgy a császári udvarban, mint a többi intéző körökben megvolt a félelem diktálta jóakarát, de nem volt erejük ahhoz, hogy Eugen herceg kéréseit teljesíthessék. Hogy a horvátok és rácok hathatósabb közreműködését biztosítsa, Lipót császár az ő közbenjárására a nyár folyamán elhunyt horvát bán utódául 1704 elejen Pálffy János gróf tábornokot nevezte ki, aki eddig a nyugati harctéren volt vezénylő tábornok.

Bercsényi felvidéki működésének első felvonása tehát, amint látjuk, teljes sikerrel járt. A kuruc sereg elismerést érdemlő gyorsasággal hajtotta végre novemberi hadműveleteit. Figyelembe kell vennünk azt, hogy a novemberi esős, havas, zord időjárás, az utak járhatatlansága, a közlekedési eszközök hiányossága ellenére is ez, az Ausztria határáig végrehajtott előnyomulás, olyan teljesítmény, amellyel bármely reguláris sereg is meg lehetett volna elégedve. Habár a kuruc sereg egyes osztagai az

⁷⁷ *Nemzeti Múzeum* : Thaly gyűjtemény, 1703. fasc. 344. lap.

adott körülmények folytán látszólag talán összhang nélkül hajtották végre hadműveleteiket, a valóságban mindenütt érezhető volt Bercsényi keze. Károlyi Sándorhoz és a kuruc sereg alparancsnokaihoz intézett sok levele⁷⁸ nemcsak azt bizonyítja, hogy fáradhatatlan levélíró volt, aki a tollat rendkívül éles észszel, sok szellemességgel, gyakran vaskos humorral kezelte, hanem azt is, hogy a dolgok velejébe látott, mindenről tájékozva volt és komolyan figyelembe vette még a legjelentéktelenebbnek látszó jelentést is. Ha valaki tanulmányozni óhajtja annak a kornak magyar levelezési irályát, azt legjobban Bercsényi leveleiből teheti, Leveleiben nem csupán utasításokat, parancsokat osztogat, hanem sokszor hozzáfűzi az adott körülményekről alkotott nézeteit, pillanatnyi hangulatát, sőt visszapillantásokba vagy jövődöleésekbe bocsátkozva keblének érzéseit is feltárja. Bizalmas leveleiben — amelyekben nem fukarkodik a maró gúny vagy ironia kifejezéseivel, vagy kétségek között tépelődő lelkének borongós hangulatkitöréseivel — élvezhetjük különösen rövid, erőteljes kifejezésekben odavetett gondolatmenetét, tősgyökeres magyar szójárásait, latin, néha tót idézeteit, amelyek a levél szövegét nem csupán élénkítik, de fényt vetnek a levélíró gondolataira is. Röviden összegezve mondhatjuk, hogy Bercsényi Miklós levelei nemcsak tartalmuknál, de szellemi és stílári értéküknél fogva is annak a kornak talán legérdekesebb irodalmi termékei.

*

Savoyai Eugen a Pozsony körüli ügyekben, úgy ahogy — rendet teremtett, azután 1704. január közepén visszatért Bécsbe. Az ő akadályt nem ismerő, erélyes intézkedéseinek volt köszönhető, hogy Schlick lerongyolt hadserege a bajor hadszíntérről Pozsonyba irányított ezredekkel és Lubomirski herceg közvetítésével felfogadott lengyel csapatokkal együtt az év végéig kb. 20—24.000 főre szaporodott.⁷⁹ Az Udvari Haditanács ezen felül még biztosan számított arra a kis rác miliciára, amelynek létszáma egy, 1703. XII/28-án Baján kelt kimutatás szerint, 13 huszárszázadban összesen 710 főből állott.⁸⁰

A nemzeti mozgalom azonban ezalatt is továbbterjedt. Amikor Bercsényi és Károlyi látták, hogy az egész császári haderő Pozsony körül vesztegel, s a Csallóköz felé szabad az út, portyázókat küldtek a Dudvág és a Kisduna ágán át, annak községeit Rákóczi hűségére feleskelték s ezzel ezt a területet is hatalmukba vették.⁸¹ A környékbeli két erős vár — Ko-

⁷⁸ Az Archivum Rákócianum és a Rákóczi Tár II. kötetében nyilvánosságra hozott leveleiből kitűnik, hogy gyakran egy és ugyanazon a napon ugyanannak az alparancsnoknak kétszer is írt.

⁷⁹ *Wienerisches Diarium*: 1703. évf. 39. szám.

⁸⁰ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn 1703—12—32.

⁸¹ *Károlyi önéletleírása*: I. kötet 68. oldal.

márom és Érsekújvár — ostromát meg sem próbáltak, hanem megelégedtek azok laza körülzárásával.

Gróf Bercsényi Miklós december 8-án Sempte várában üttötte fel főhadiszállását és onnan intézte a hadműveleteket. Értem ezalatt azt, hogy a Pozsony környékén elhelyezett csapatai körében tartózkodó Károlyi Sándorral élénk levelezést folytatott, de nagy, fővezéri elhatározásra nem tudta magát elszánni. Az általános katonai helyzet ezekben a napokban feltétlenül a kurucoknak kedvezett. Előnyomulásuk során mindig több és több nemes és jobbágy csatlakozott hozzájuk, ami lényeges erőgyarodást jelentett. Bercsényi aránylag kis területen, Pozsony, Nagyszombat és a Fehérhegyek vidékén ekkor már legalább 20—25.000 emberrel rendelkezett. Érthetetlen, hogy miért nem vonta össze ezt az elég tekintélyes haderőt egy csoportba s miért nem intézett azzal személyes vezetése alatt erélyes támadást Pozsony ellen, vagy — ami még hatásosabb lett volna — miért nem tört be ezzel a sereggel Ausztriába Bécs felé? A Morva folyó nem lehetett olyan akadály, hogy azon a sereg át ne kelhetett volna. Kisebb kuruc portyázók, sőt december végén Károlyi nagyobb serege is átkelt rajta. Schlik serege pihenésre, újjászervezésre szorult. Ha tehát Bercsényi egy ilyen nagyszabású expedícióval merészen Bécs felé indul, hátának védelmét egy, Pozsonyt körülzáró kisebb osztag is elláthatta volna. Hogy mit jelentett volna e kuruc sereg megjelenése Bécs külvárosaiban, azt az elmondottak alapján szükségtelen bővebben fejtegetnem. Az egész kuruc felkelés ideje alatt sohasem volt meg Bécs megrohanásának annyi harcászati, helyzeti és pszichikai lehetősége, mint épen ezekben a napokban. Ezt az alkalmat Bercsényi — sajnos — elmulasztotta.

Bármilyen figyelmesen tanulmányozzuk is át december havában kelt összes leveleit, azokból nem lehet valami kerek hadászati vagy harcászati tervet kihámozni. Gyakran fordult Károlyihoz tanácsért. De Károlyi csupán saját seregcsoportja parancsnokának érezte magát, különben sem volt hivatásos katoná és képzett vezér. Minden helyzetet csak szűk látókörből ítélte meg s Bercsényinek küldött üzeneteiben is majdnem kizárólag saját haderejének tervezett felhasználásával foglalkozik. Bercsényi tétovázásának oka — mint az leveleiből kitűnik — az volt, hogy nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy nagyobb hadmozdulatra indítsa csapatait, tehát minden intézkedését kénytelen volt a császáriak magatartásához igazítani. Legfőbb gondja volt Pozsony vármegye insurrekciójának sürgetése, az ország területének felszabadítása a német uralom alól, a morva határszél lakosságának zaklatása és Schlik kisebb, itt-ott megjelenő osztagainak szétverése. Mind, kétségkívül hasznos és eredményes harci cselekmények, de természetüknél fogva nem jelentettek mást, mint a kuruc sereg elaprózódását épen

akkor, mikor csak az egységben, az egységesen és erélyesen vezetett nagy támadásban lehetett volna nagy és mély hatású sikereket elérni. Állításom igazolására szolgáljanak Bercsényi leveleiből vett alábbi idézetek.⁸² „Pozsony felé kellene sietnünk...” „hogy Isten segedelméből szabadulhatna fel hazánk...” „Hagyok a Vágon innen valamely ezer embert, kik Nyitrával és Ujvárral mulassák magukat...” „Ugy látom az német megfenekeklik Pozsonyban...” „Krisztusért kérem kegyelmedet tegyen minden jó dispositiókat...” „Attól félek, véletlen a nyakunkon lesz az ellenség...” „Tegnap egész éjszakáig semmit sem resolváltam, mind kegyelmedet vártam...” „Nékem is tetszik az, hogy mozduljunk elébb; az minthogy most mindgyárt elbocsátom az gyalogságnak egyrészt az Kegyelmed kívánsága szerint: menjen Ciffer felé, mert megelőzik kegyelmedek, menjenek előre, — el lehet az gyalogot az kegyelmed körül való hadaknak érni. Hanem magam iránt az többivel mit csináljak? beszélek kegyelmeddel; itt az gyalogság hasznot nem teszen...” „Ha módját nem látja ember, nem lesz jobb mint oly státusba vennünk magunkat, hogy (az ellenség) maga hirivel reánk ne gyűhessen és confusiot ne tehessen hertelen, és ezalatt distractiot csináljunk neki túl is, innend is...” „Jó lenne Postierung Lineát csinálni az kis Dunáig...” stb.

Amilyen eréllyel és ügyesen kezdte Bercsényi felvidéki hadműveleteit november havában, annyira ellaposodik hadvezéri tevékenysége decemberben. Erélyes kezdeményező, ellentmondást nem tűrő egyéniségénél szokatlan ez. Halogató, túl óvatos intézkedéseit csupán azzal magyarázhatjuk, hogy nem bízott seregének harcértékében s fegyelmét se sokra becsülte. De meggyőződésem, hogy azokban a napokban még ezzel a hadsereggel is sokkal többet lehetett volna végezni és nagyobb eredményt kivívni, mint így. Rajtaütésekre, rövidebb lélegzetű támadó hadműveletekre ez a sereg már akkor is alkalmas volt; bizonyítja ezt Ocskaynak sok sikeres portyázása és Károlyinak december utolsó napjaiban végrehajtott sikeres támadása Marchegg vidékén. Schlik császári seregének meggyöngült állapota s mindezen felül a határszéli és Bécs városi lakosság pánik-szerű félelme megkönnyítették volna a kurucok győzelmét.

Érdekes Bercsényi véleménye seregéről.⁸³ „Nem kell az ellenséget az erősség között háborgatni, nekünk adja mezőben az Isten: csak favorral és véletlen menjünk rajta magunk hirivel, előre nem is készülvén reája...” „Kegyelmedet kérem: conserváljuk kedvét ez hadnak és az tiszteknek, bottal nem hajthatjuk az ellenségre; minden tilalom erővel meglehet: az

⁸² *Rákóczi Tár*: Bercsényi levelei Károlyihoz december 7-től december 14-ig. 33—50. oldal.

⁸³ l. m. 45. és 50. oldal.

harcolás soha kedv nélkül nem lehet . . .” „Az hadat zsákmány vagy operáció nélkül nehéz megtartani, hanem ha valami munkát teszen, vagy iszik, máskint az magyar, az pince mellett nem nyugszik; imitt kártya, amott bor: hohó, mit heverünk az ebugatát.” Ez a rövid tömör mondatokban is igen találó és keserűen humoros jellemzés, Bercsényi éles megfigyelőképességére vall. De a kuruc harcosnak azt a tulajdonságát, hogy operáció, zsákmány nélkül nehéz megtartani, egy egységes nagy vállalatban sokkal jobban lehetett volna érvényesíteni, mint nagy területen széjjelszórt rendezetlen portyázásokkal.

A bécsi udvar és a Haditanács határozottan félt egy Bécs ellen várható nagy kuruc megrohanástól. Erről tanuskodnak azok a nagyon alapos, nagy kiterjedésű intézkedések, amelyek nemcsak a város, hanem a morvaországi és a lajmenteni osztrák határszél megerősítését is elrendelték. Az egész Morva-szakaszon sáncokat ásattak s gr. Traun morvaországi tartományfőnök hadba szólította a morva népfelkelőket. A sáncmunkák vezetésére Bécsből négy hadmérnök szakembert küldtek oda. A Morva vonala után a Lajta vonalát szándékoztak megerősíteni és nagy szorgalommal dolgoztak a bécsi hídfő megerősítésén is.⁸⁴ Természetes, hogy csupán morva népfelkelőkkel lehetetlen lett volna nagyobb betörést elhárítani. Az Udvari Haditanács gondoskodott tehát arról is, hogy a Morva alsó szakaszát, Landshuttól egészen a folyó dévényi torkolatáig, reguláris katonaságból álló sereg tartsa megszállva. A szakaszt három alszakaszra osztották. A felső alszakaszban, melynek központja Hohenau volt, báró Graetz tábornok, az egész védelmi szakasz főparancsnoka, parancsolt. A középső alszakasz parancsnokává Dürnkrot helységben báró Dillherr ezredest, az alsó alszakaszban, Marchegg vidékén pedig gróf Chalus ezredest jelölték ki.⁸⁵ Az egész kb. 70—80 km. hosszú védelmi szakasz megszállására mindössze két ezred állott báró Graetz tábornok rendelkezésére, még pedig a Thürheim- és a Nehemgyalozered. Ezzel a gyenge haderővel az egész hosszú szakaszt egyenletesen megszállni nem lehetett. Az alszakaszparancsnokok tehát csupán a fontosabb átjárókat, mint H. henaut, Dürnkrotot, Stillfriedet, Marchegget és Hofot sáncolták el és rakták tele őrséggel, a közbeeső terepszakaszon csupán hevenyészett sáncok voltak a morvaországi felkelők őrizete alatt.

Hogy a sereg a téllenséget meg ne unja, Bercsényi 17-én báró Andrassy Györgyöt 3000 emberrel a morva határszél felé

⁸⁴ *Withworth* angol jelentései Bécsből december 15. és 26-a' között. (*Archivum Rákócziánum*: II. sorozat I. kötet 77—81. oldalig.)

⁸⁵ Báró Dillherr egykorú feljegyzése a kuruc felkelés idejéből. Eredeti kézirat a Berlin-Dahlem-i porosz Geheimes Staatsarchivban. H. A. Rep. 15. A Handschriften Nr. 156. sz. a. Hiteles másolata a M. kir. Hadilevéltár régi levéltári osztályában, a „Kuruc iratok gyűjteményé”-ben van.

küldte portyázásra. Andrassy az erősen zajgó folyón nem tudott átkelni s dolgavégezetlenül tért vissza.⁸⁶ December 12-én Károlyi Sándor gróf ismételte meg ezt az expedíciót. Ügyesebb vezér volt, mint Andrassy s vállalkozását teljes siker koronázta. Expedíciójának célja csupán a morvamenti sáncolások megszarvarása, megakadályozása és zsákmányolása lehetett, mert sehol sem találjuk annak nyomát, hogy ezzel az elég tekintélyes erővel — 3000 lovassal és gyalog hajdúval — megindított portyázásnak nagyobb hadászati célja, — esetleg Bécs megközeletése — lett volna.⁸⁷

A morvamenti sáncmunkákat december 19-én kezdték (Dillherr szerint), így tehát amikor december 24-én Károlyi a Morvához ért, a munkák még javában folytak és a védelmi berendezkedés még nem volt teljes. Az expedíciót december 20-án Károlyi Bercsényivel megbeszélte, 21-én előkészületeit megtette és Szempcről 22-én valószínűleg a déli órákban indult el. Bazinon és Limbachon át a Kiskárpátok meredek lejtőin keresztül éjjel-nappal szakadatlanul menetelve, Borostyánkő vára alatt haladt el és 23-án este már közel a morva határszélhez, Stomfa községben hált. 24-én hajnali 2 órakor riadót veretett és a gyalogságot a községekben requirált lovakra és szekerekre ültetve Dévényujfalunál átkelt a befagyott Morván. Reggel 7 órakor megrohanta a tulsó parton örökdő morva népfelkelőket és a segítségükre siető 2 zászlóaljat, amelyek Schlosshof császári várkastélyt védték. Károlyi csapata kb. 70 németet levágott s a készülő sánckok közül négyet lerombolt. A várkastélyból gróf Oppersdorf kapitány vezetése alatt kirohanó reguláris osztagot körülfogta, egyrészt széjjelkergette s 40 katonát, Oppersdorf gróf, Furtenbach báró és Pösinger kapitányokkal együtt foglyul ejtett. Oppersdorf lovával együtt felbukott és a mocsárba merült, ahonnan Duhony Miklós, Károlyi segédtszjtje húzta ki ruhájánál és hajfonatánál fogva.

Károlyi győzelmét nem nagyon használta ki. A Bécs felé menekülő németeket csupán néhány km-re üldözte, azután visszafordult. A megfélemlített morva felkelőket lefegyverezte és hazakergette. Schlosshofot és Stomfa községet megsarcolva, bőséges zsákmányával még az nap visszatért a Stomfától délkeletre fekvő Máriavölgyre. Az ottani Pálos kolostorban megpihent s még az nap éjjel átkelt a Kiskárpátokon. Karácsony első napján reggel Récsére ért s még a délelőtt folyamán vonult be Szempcre, ahol őt Bercsényi nagy örömmel fogadta.

Károlyi sikeres expedíciójának megvolt az az eredménye is, hogy a morvamenti védőszakasz őrségét a Haditanács az

⁸⁶ *Thaly* : Bercsényi család III. kötet 88. oldal.

⁸⁷ Károlyi alább leírt sikeres portyázásának adatait részben Kolinovits krónikájából (I. kötet 28. oldal), részben pedig az ennél sokkal szabatosabb és pontos helyrajzi és számadatokat tartalmazó Dillherr naplóból merítettem.

Alt-Darmstadt- és Vauban-lovasezred erős osztagaival kiegészítette. Az év utolsó napjaiban azonban már újabb összeütözközésre nem került a sor, mert a jégzajlás, a magas vízállás és az erős hózivatarok minden további próbálkozást meghíúsítottak.

Károlyi azonnal értesítette Rákóczit győzelméről, aki december 31-én tokaji táborából kelt fejedelmi kéziratával őt megdicsérte. „Kegyelmed dicséretes actusit, az ellenség ellen tett magaviselésit megértettük és nagy kedvessen vettük, melyért annak idején Kegyelmed a nemes ország előtt érdemes remuneratióját is consequálni fogja.”⁸⁸

Bercsényi seregeinek ezévi utolsó haditevékenysége az volt, hogy Károlyi a Kisdunaágon, Nagymagyaránál hidat kötetelt és 5000 emberrel december 31-én a Nagyduna északi partján, Somorján szállt táborba, azzal a célzattal, hogy mihelyt a Duna befagy, átkel a Dunántúlra, hogy az országnak ezt a a részét is Rákóczihoz való csatlakozásra bírja. Mivel a Dunántúl ide-odavonuló rác csapatok garázdálkodása a lakosságot nagyon elkéséritette, biztosan számíthatott rokonszenves fogadlatásra.⁸⁹

A bécsi udvar mindenesetre félt tőle, hogy a felkelés hullámai a Dunántúlra is átcsapnak s azért Lipót császár elrendelte az ottani várak megerősítését. A Felsődunántúl legfontosabb pontjának, egyben erős várának, a pannonthalmi főapátságnak megerősítésére az udvar már 1703 ban intézkedett. A Haditanács 6 ágyút, 4 mázsa puskaport és 4 mázsa golyót szállítottatott Komáromból oda és elrendelte, hogy a főapát saját költségén tartson a várban rendes katonaságot, Karner Egyed főapát, aulikus érzelmű ember lévén, a parancsot sürgősen teljesíteni igyekezett és erőszakkal hajtotta jobbágyait cölöpgátak és sáncok építésére. Ezek csak kényszer alatt dolgoztak, annál is inkább, mert a konvent többi tagja, szive szerint Rákóczihoz húzott, és a jobbágyokat ellenállásra biztatta.⁹⁰

Hogy a kurucok — vagyis az adott helyzetben Bercsényi — ezredei eddig a Dunántúlra át nem kelhettek, annak egyedüli oka az volt, hogy hídfelszereléssel nem rendelkezvén, be kellett várniok a folyam befagyását. Bercsényi Miklós tehát hadvezéri tevékenységét erre az országrészre ebben az időben még nem terjeszthette ki. A hadműveletek súlypontja

⁸⁸ *Archivum Rákócziánium*: I. kötet 56. oldal.

⁸⁹ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*, I. sorozat V. kötet 620. oldalon felemlíti, hogy maga Jenő herceg kezdésére a császár kénytelen volt Csernojevits Arzen szerb patriárkához komoly intelmet intélni a rácok megfékezése érdekében.

⁹⁰ A *pannonhalmi Szent Benedek Rend története*: IV. kötet 516. oldal és 123. oldal.

továbbra is a Felvidék nyugati szegélyén volt s ezért Károlyi sikeres schlosshofi portyázását tekinthetjük az osztrák területre való legelső erélyesebb betörésnek.

A közel 8 évig tartott kuruc felkelés alatt ezek a betörések a hadműveletek során, akár mint összefüggő, akár mint ötletszerű hadicselekmények szinte szokásossá váltak. Bercsényi 1703. évi felvidéki hadviselése alatt kezdett kialakulni a kuruc sereg — minden nyugateurópai reguláris sereg harcmodorától eltérő — hadviselési módja. Egy, jóformán semmiből megteremtett és folytonos harcok közepette megszervezett haderőtől senki sem kívánhatja azt, hogy a reguláris seregek kipróbált harcmodora szerint viseljen hadat, főleg azért sem, mert sem rendes fegyverzettel, egységes felszereléssel, sem pedig megszervezett hadbiztosi, hadtáp szolgálattal nem rendelkezett. A 8 éves hadjárat tapasztalatai alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy az adott helyzetben Rákóczi serege legnagyobb sikerrel azt a harcmódot alkalmazta, amelyet a törökökkel való 100 évnél hosszabb végbeli hadakozás során sajátított el. Bizonyítéka ennek az a körülmény, hogy a kurucok a felkelés úgynevezett „nagy csatáit” vagyis azokat az alkalmakat, amikor szigorú taktikai szabályok szerint vezetett reguláris nagyobb seregekkel kellett összetűzniök, elvesztették. De a hadviselés egy másik formájában, azaz portyázásokban, rajtaütésekben, utóvéd harcokban, meglepetésszerű előretörésekben, várak, városok megrohanásában, szóval mindenütt, ahol gyors elhatározás, vitéz nekilendülés, személyes bátorság kellett, feltétlenül felülmúlták a sokkal nehezkesebb császári sereget. Ha ezek a portyázásszerű guerilla-hadmozdulatok — mint azt Bercsényi seregénél látjuk — sokszor nem is állottak összhangban a fővezér hadászati elgondolásával és terveivel, mégis igen sokszor fontos harcászati jelentőségük is volt. A kuruc sereget gyakran a kényszerűség is készítette ezekre a hadakozási módokra, mert felszerelését, elhullott lovainak pótlását, de legfőképen az emberek és lovak élelmezésére megkívánt cikkeket csak portyázások, harácsolások, ellenséges élelmezésszállítmányok zsákmányolása révén tudták beszerezni és pótolni. Ezzel az eljárással Bercsényi osztagai állandóan nyugtalanították és lekötötték a császári haderőt. Az akkori kezdetleges híradóeszközök miatt, az ellenség sohasem sejtette előre a portyázások kiterjedését s az abban szereplő kuruc csapatok erejét. Így azután sok ilyen portyázás, amely magában véve nem nagy fontosságú lett volna, sokszor nagy császári erőt kötött le vagy huzamosabb ideig foglalkoztatott. Természetes, hogy a harácsolással járó kegyetlenkedéseket, községek elhamvasztását, rablássá és gyilkolássá fajuló erőszakoskodásokat, a bécsi közvélemény mint vandalizmust és rendes hadjárat szellemével össze nem egyeztethető barbár rablószo-

kást, világgá kürtölte. De ha tárgyilagosan akarunk ítélni és tigyelembe vesszük az akkori kor katonai erkölceit és szokásait és azt, hogy Heister csapatai Magyarországon és Rabutin csapatai Erdélyben nem kevésbbé fosztogattak és gyujtogattak, meg kell állapítanunk, hogy ebben a tekintetben a két hadviselőfél nem sokat vethet egymás szemére. A különbség csupán a két ellenfél harcmódorának eltérésében rejlett. A kurucok a rövidlélegzetű hadműveletekben, főleg portyázásokban, a császári sereg pedig inkább methodikusan vezetett nagyobb összeütközésekben látták a hadviselés főeszközeit. S azt is figyelembe kell vennünk, hogy a császári sereg többé-kevésbbé jól felszerelt élelmiszer telepekre, raktárakra támaszkodhatott, míg a kurucok ellátása általában véve attól függött, hogy mit és mennyit lehetett a helyszínén vagy a csapat elérhető közelségében beszerezni. A lovagias hadviselés kora különben is letűnt már. A harmincéves háború és a török háborúk egyik jellegzetes sajátossága, az átvonulási vagy megszállt területrészek gyökeres kipusztítása volt. A hadviselés soha és semmiképpen nem nevezhető humánus foglalkozásnak. De, ha az akkori háborúk történetével foglalkozunk azt látjuk, hogy Európa műveltebb, nyugatibb államainak háborúiban sem hiányoztak ezek az erőszakoskodások. Ismeretes, miképen pusztították el a franciák a XVII. század második felében a Pfalzot. Sőt amikor a spanyol örökösödési háború megindult, a bécsi Udvari Haditanács a bajorországi hadműveletek megindulása előtt az akkor még ott parancsoló Schlik tábornoknak azt az utasítást adta, ha nem képes nyílt csatában győzedelmeskedni a bajor választófejedelmen, tűzzel vassal pusztítsa el ezt az országrészt. A bajorok viszont hasonló kegyetlenséggel garázdálkodtak Tirol községeiben. Mindezt csak azért említem, hogy rámutassak arra, hogy a fosztogatás, gyujtogatás a hadviselés akkori formájának velejárója volt. Elfogultság tehát azt állítani, hogy Bercsényi felvidéki seregének kurucjai ebben különösen kiváltak és hogy hadviselésük ezért nem tekinthető háborúnak, hanem tatárdúlásnak.

Bercsényi felvidéki seregének hadműveleti körzetében az 1703. év végén még csupán egy hevesebb viaskodás folyt le Trencsén városa és vára körül. Winkler kuruc ezredes portyázásai közben már november tájékán kísérletet tett a város megrohanására, de csak a külvárosba tudott behatolni, honnan rövid harc után kiverték. A várban lévő silány felszerelésű Freicompagnie és a megyei népfelkelők Ottlyk György parancsnoksága alatt állottak. Amikor azonban a kurucok a város környékét már ellepték, ez a gyenge katonaság is szökni kezdett a várból, úgyhogy Ottlyknak alig maradt 20 katonája, a Freicompagnie száma is 80 főre apadt le. Karácsony napján Sréter János körülfogta a várost, mire Illésházy Miklós gróf,

a vár ura a városban lakó előkelőségekkel s a német zsoldosokkal visszavonult a várba s Ottlykot csupán néhány népfelkelővel hagyta a városban. Sréter éjjel berohant kurucával a városba, mire Ottlykék a város alsókapuját felfnyitották és a kurucokhoz csatlakoztak. Ottlyk György Bercsényinél kurucszolgálattelre való jelentkezésének okát önéletleírásában nagyon egyszerűen okolja meg: „Sok derék ember, úgymint Károli uram, Barkóczi uram, és közönségesen az egész főrend hajlott Rákóczihoz. Nem lehetett mást cselekednem — jóllehet volt számban az ízi Tököli háborújának és rendetlen kimenetelének, mindenkor attul tartván.”⁹¹

Ottlyk később Rákóczi udvarában fontos szerepet játszott: mint ezredes, brigadéros, végül mint főudvarmester. A kurucidőknek egyik jellegzetes, de nem rokonszenves typusa volt. Kétségkívül igen eszes, furfangos férfiú, aki mindig a hatalmaság oldalán szeretett tartózkodni s ha bajba került, könnyen cserélt gazdát és hitet.

Ottlykék átpártolása híre a császári várőrség ágyúzni kezdte a várost, de nem sok eredménnyel. A vár körülzárását Winkler Vilmos folytatta.

Bár szorosan véve nem tartozik Bercsényi felvidéki hadműveleteinek keretébe még két várnak sorsáról kell megemlékeznünk, amelyek a Felvidék északi, illetve keleti részén fontos szerepet játszottak.

Tokaj várát, mint hallottuk, maga a fejedelem tartotta körülzárva. De az ostromló csapatok ostromszerek hiányában nem voltak olyan előnyös helyzetben, hogy megrohanhassák a Tisza és Bodrog vize között fekvő várat. Várni kellett tehát addig, amíg a keményebb tél jégpáncéllal vonja be e folyókat.

Szepesmegyében viszont a Felvidék egyik legnagyobb kiterjedésű és legerősebb vára — egykor Zápolyai János fészke — a szepesi vár december utolsó napjaiban kapitulált.⁹²

V.

Bercsényi felvidéki hadjáratának eredménye. Hadvezéri működésének méltatása.

Az 1703. év eredményével Rákóczi meg lehetett elégedve. Bercsényi seregének eredményes hadműveletei folytán egy fél-év leforgása alatt fennhatósága alá került Magyarország területének legnagyobb része. A kuruc sereg győzelmesen haladt mindenütt előre. Erdély déli szegélyét, Nagyszeben vidékét, a

⁹¹ *Ottlyk önéletleírása* : 88. oldal.

⁹² Rákóczi emlékiratai V. kötet 89—90. oldal.

Dunántúl és a Duna-Tisza közének Szegedtől délre eső részét kivéve már mindenütt elismerték a fejedelem uralmát. A sereg sok hibája, kiképzési, szervezési fogyatékosága, és fegyelmetlensége ellenére is, kisebb-nagyobb ütközetekben győzelmet tudott aratni a reguláris császári haderő osztagai felett. A morva és ausztriai határszéleken át végrehajtott portyázásaival pedig megfélemlítette és állandóan veszélyeztette Bécs városát. Mivel azonban erősebb várak megvívására a kuruc sereg sem kellő tapasztalattal, sem megfelelő hadigépekkel nem rendelkezett, az ország területén szétszórtnan császári kézben maradtak a nagyobb várak és erösségek, de ezek a kurucok körülzárása folytán sem egymással, sem pedig Béccsel vagy pedig a Magyarországon működő császári főparancsnoksággal nem közlekedhettek.

Bercsényi felvidéki hadjáratainak eredményét így összegezhetjük :

1. *Katonai téren* : a kuruc sereg úgyszólván semmiből alakult. Nagyrésze már szilárdabb keretek között, hivatásos hadsereg képét kezdte felölneni és alkalmas eszközzé vált rendszeres hadműveletek folytatására. A felkelés háborúja, ötletszerű, rendetlen és lázadás jellegű parasztmozgalmából, rendes hadjárártá kezd átfórmálódni, A sereg felszerelése és fegyverzetének kiegészítése, különösen a Felvidék meghódítása óta lényegesen javult. Az egész hadsereg hadi tagozódása kezd már kialakulni. A fejedelem, mint fővezér közvetlen rendelkezése alatt három nagy harccsoport alakult : Sennyey Istváné az erdélyi határszélen, Bercsényi Miklósé és Károlyi Sándoré a Felvidéken. A harccsoportokon belül a parancsnoklási viszonyok némileg szilárdultak. Neves, volt császári tiszték átpártolása folytán ez év végén már mindig több és több hadviselt ezredparancsnok került a csapatok élére, ami befolyással volt a csapattestek fegyelmére.

2. *Belpolitikai téren* :

Az ország lakossága, különösen pedig a nemesség és a városok meggyőződtek arról, hogy Rákóczi mozgalma nem a birtokos osztály és a vagyon ellen irányuló parasztlázadás, hanem egy nagycélú és önzetlen jellegű, az egész országot átfogó szabadságharc.

3. *Külpolitikai téren* :

A spanyol örökösödési háború nagy mozgalmi közepette a magyar kérdés kezd az érdeklődés színterébe jutni. A külföld figyelemmel kíséri Rákóczi hősies küzdelmét és bár a spanyol örökösödési háborúba bele nem kevert államok, mint Anglia, Svéd és Lengyelország a magyar mozgalmat nyíltan nem támogatták, mégis rokonszenveztek vele és a bécsi udvart sem segítették. Anna angol királynő bécsi ügyvivőjét útastította, hogy bírja rá Lipót császárt a magyarokkal való békü-

lésre; ő szívesen fogja a közeledést közvetíteni.⁹³ A fejedelem francia kapcsolatai mind ismertebbé váltak. XIV. Lajos ebben az évben ugyan még sem tiszteket, sem francia csapatokat nem küldött Rákóczihoz, de a felkelését pénzzel és erkölcsi támogatásával lényegesen elősegítette. A magyar nemzeti mozgalom nem volt többé elszigetelt kis, helyi jelentőségű felkelés hanem a spanyol örökösödési háború egyik tényezője. A fejedelem hadserege keleten foglalkoztatta és lekötötte a Habsburg-házat, s a bécsi udvar vezető körei jogosan félték attól, hogy XIV. Lajos csapatai, közelebbről, a francia király zsoldjában az osztrák-bajor határon harcoló Miksa Emánuel bajor választófejedelem, sikeres előnyomulása esetén Ausztrián keresztül gázolva nyújthatja kezét Rákóczinak.

Egy hadvezér egész egyéniségét, működésének teljességét csupán egy hadjáratl fázisban végrehajtott hadműveletei alapján nehéz véglegesen megismerni, de Bercsényi hadvezéri egyéniségének sajátosságát az 1703. évi felvidéki hadjárat tükrözi vissza leghívebben, mert seregét itt teljesen saját belátása és elhatározásai alapján vezette. Hadvezéri képességeiről tehát e hadműveletek megismerése alapján kellő képet nyerhetünk.

Bercsényi voltaképen *hadvezéri* tapasztalat nélkül került a felkelés kezdetén a kuruc sereg élére. Hadi tapasztalatai voltak ugyan, de magasabb egységeket sohasem vezetett. A török háborúk idejében csupán ezredparancsnoki és várkapitányi tisztségeket viselt, azután mint országos főhadbiztos és külföldre küldött rendkívüli követ, csapat vezetéssel nem foglalkozott. Rákóczi Ferencsel való sok évi kapcsolata révén s mint a Felvidék legbefolyásosabb, legelőkelőbb és — nyugodtan mondhatjuk, — legnagyobb műveltségű és eszű főura, helyzeténél fogva került a kuruc sereg élére. A fiatal, alig 27 éves Rákóczi — mint azt emlékirataiban ismételten beismeri — szintén nem született hadvezérnek, ezért teljes bizalmával ajándékozta meg Bercsényit és reá bízta a kuruc sereg megszervezését. Mivel Bercsényi hadban jártas, ellenség előtt sokat forgolódott ember volt, jogos volt tehát a fejedelemnek az a reménye, hogy benne fogja megtalálni, mint legfőbb hadúr, hadseregének fővezérét, azt a fővezért, aki csatáról-csatára, diadalról-diadalra vezeti majd fiatal seregét. Ebben a fejedelem, sajnos, csalódott, mert Bercsényi minden szervezőtehetsége, helyes ítélőképessége és hadban való jártassága ellenére sem rendelkezett azzal a megmagyarázhatatlan lelki tulajdonsággal, amelyet hadvezéri lángelmének nevezünk. A 8 éves hadjárat során épen e miatt önmagától alakult ki az a helyzet, hogy Bercsényi, bár később a „főgenerális” címét is megkapta, voltaképpen sohasem vezette, mint „generalissimus” az egész ku-

⁹³ *Archivum Rákóczianum*: II, sorozat I. kötet 72. és 74. oldal.

ruc sereget, hanem Rákóczi táborában tartózkodott mint annak helyettese, tanácsadója a hadműveletek és csaták alatt. Csupán a hadjárat első éveiben látjuk őt, mint hadvezért a csapatok élén is működni.

A kuruc sereg megszervezésének terén Bercsényi teljes erővel kifejthette kiváló képességeit. Tagadhatatlan, hogy széles látkörű ismeretei, rendkívül gyors felfogású, éles elméje folytán és Magyarország akkori állapotáról szerzett alapos ismereteinek birtokában, ennek a feladatnak kiválóan megfelelt. A sereg tagozódásában, összetételében nagyon természetesen követte a császári hadsereg békében és háborúban bevált formáit és az 1703. év végére e téren el is érte azt, amit az adott körülmények között elérni lehetett.

Amikor Bercsényi a felvidéki seregek élére állott, már eléggé rendezett s olyan csapatokat vett át, amelyek a tűzkeresztségen álestek. Joggal számíthatott tehát arra, hogy e csapatokkal rendszeresebb hadműveleteket folytathat. Hadászati terve egyszerű volt: a Felvidék meghódoltatása és Bécs veszélyeztetése. De terveinek végrehajtására és hadműveleti intézkedésének kidolgozására megfelelő közegekkel nem rendelkezett. A kuruc seregnek sohasem volt a mai értelemben vett vezérkara. A híradó, összekötő szolgálat számára csak legkezdelebbesebb eszközök állottak rendelkezésére. Ezeknek a működését pedig a felvidéki esős, havas, viharos őszi és téli időjárás s a járhatatlan utak lényegesen megnehezítették. Az összeköttetés fogyatékosága folytán Bercsényinek, mint fővezérnek, vagy segítőtársainak sohasem volt módjában az egész felvidéki kuruc sereg tagozódását, hollétét, harcait és mozgulatait pontosan nyilvántartani. Nem maradt tehát más, mint ösztönszerűleg megérezni azokat a helyeket és azt az irányvonalat, ahol és amelyen operálva célját legjobban megközelelítheti. *A hadvezéri tehetségnek ezt a követelményét Bercsényiben feltétlenül megtaláljuk.* Nagyon helyesen választotta meg előnyomulásának irányát. Legelső lépése a felvidéki bányavárosok megnyerése volt. Bajmócig való előretörése után a Vág alsó folyásán Sempte, Szerednél átkelve, hadműveleteit Pozsony, illetve a morva határszél felé irányította. Egerből kiindulva tehát ezen a vonalon (Rimaszombat—Zólyom—Bajmóc—Sempte—Nagyszombat) hosszában keresztülhaladt az egész Felvidék közepén s ezért az ő mozgulataihoz, mint e hadjárat vezetővonalához, irányíthatták a kuruc sereg szanaszét portyázó többi osztagai tevékenységüket. Az eredmény mutatta, hogy Bercsényi ezen a vonalon mindig az események központjában volt és legkönnyebben tájékozódhatott külső seregrészeinek sorsáról.

Amilyen szerencsés volt e hadműveleti vonal megválasztása, ép annyira ki kell emelnünk Bercsényi hadvezéri működésének egy *másik* kiválóságát, a *pillanatnyi helyzetek gyors*

és helyes megítélését és, általában azt a lendületet, amely a felvidéki hadjárat egész lefolyását jellemzi. Egy olyan nagy területet, mint az egész Felvidéket, alig rendezett csapatkötelékekkel az akkori viszonyok között, még mai szemmel nézve is igen nagy menetteljesítményeket elérni, kétségkívül nem volt könnyű feladat. Hogy a kuruc sereg ezt elvégezte, az elsősorban Bercsényi örökösen mozgékony elméjének és akadályt nem ismerő erélyének köszönhető. Gyors helyzetbírálatának legjellemzőbb példáját találjuk azokban az előbbi fejezetekben ismertetett leveleiben, amelyeket Zólyom felé való előnyomulásában november hó közepén alparancsnokaihoz intézett.⁹⁴

Bár mint hadvezér főleg a csaták, vagy sikerült hadműveletek után nem tudta mindig kihasználni a győzelmet, vagy a hadműveletek során sokszor váratlanul kínálkozó kedvező alkalmat, a hadműveletek előzetes tervezésében, a rendkívül zavaros helyzetek felismerésében mester volt. Hogy az eredmény a hadműveletek egyes fázisaiban gyakran nem állt összhangban a hadműveletek ügyes és kedvező megindításával, annak oka az volt, hogy sokszor a legszebben, legjobban elgondolt hadművelet is kátyúba jutott, felaprózódott vagy elsekélyesedett az alparancsnokok tehetetlensége, ügytelensége és a csapatok fegyelmetlensége miatt, amelyek minden nagyobb ütközet után elszéledtek. Bercsényi ezt jól tudta, tehát nem igen bízott a sereg harckészségében. Ennek következménye viszont az volt, hogy sokszor olyankor is tétovázott, a sereg felhasználását illetően, amikor egy merész, talán vakmerő, de indokolt hadművelet sikerrel járt volna. Látjuk ezt épen december végén, amikor elmúlasztotta a Bécs megrohanására kínálkozó kivételesen kedvező alkalmat. Bercsényi azok közül a hadvezérek közül való, akikben igen sok tulajdonság megvan ahhoz, hogy egy hosszú hadjárat alatt valóban kiváló vezetővé váljanak. De a hiányzó elméleti tudást, egy olyan fővezérnek, akit senki sem irányít s aki végeredményben teljesen a maga belátása szerint visel hadat, nehéz pótolni. Bercsényi egyik jellemző tulajdonsága volt, — amit különben keménykölésű, markáns egyénisége és ellentmondást nem tűrő természete is megmagyaráz, — hogy saját kárán nem tanult. Ha hadműveletei nem sikerültek, ezt, mint tényt megállapította, néha alvezéreit vagy csapatait okolta, de a hibát magában nem kereste, s ezért nem igyekezett hadvezéri elgondolásait messzebb látó stratégiai célok szolgálatába állítani.

Ha tárgyilagos kritika szemüvegén bíráljuk a tábornok hadvezetésének hibáit, akkor két olyan momentum ötlük szemünkbe, amikor az ő előbb vázolt egyéniségétől méltán többet várhattunk volna. Az egyik Zólyomnál való vesztelése, mi-

⁹⁴ *Thaly* · Rákóczi Tár II. kötet 6—14. oldalig.

alatt seregének egyrésze fontosabb feladatok megoldására továbbvonul, a másik pedig Nagyszombat környékén való tétovázása és tanácstalansága december második felében. Első mulasztásának magyarázatát találjuk abban, hogy akkor — november közepén — Zólyom várának fala, — hogy képtelenem fejezzem ki magamat — még elzárta előtte a nagyobb távolságokra való körültekintést. Ekkor még a császári sereg erejével s a Felvidék legnagyobb részének hangulatával sem volt tisztában, nem tudta, hogy seregével, melynek teljes értékét még nem ismerhette, milyen változásokat kockáztathat.

A Nagyszombat körüli tétovázásáról már bővebben megemlékeztem. Itt valóban csupán csapataiban való bizalmatlanságát tekinthetjük hadvezéri tervei kerékkötőjének.

Végeredményben minden hadvezér tevékenységét az elért eredmények szerint kell elbírálnunk és mérlegelnünk azokat az adottságokat és lehetőségeket, amelyekkel a hadvezérnek számolnia kell, s amelyeken túl nem teheti magát. Reguláris sereg élén Bercsényi bizonyára még nagyobb eréllyel és még nagyobb sikerrel működhetett volna, de megérthetjük azt, hogy az akkori kuruc sereggel kivívott győzelmeink eredménye megmagyarázza a köztudatban később általánosan hangoztatott azt a nézetet, hogy Bercsényi a kuruc hadvezérek legjobbjai közé tartozott. Seregével két hónap alatt meghódította az egész Felvidéket, két császári tábornokot megvert, néhány erős várat kivéve, megtisztította ezt a földet a császári csapatoktól és a pozsonyi határig verte vissza és harcképtelenné tette az ellene küldött reguláris császári sereget. Erre az eredményre minden hadvezér büszke lehet.

Bercsényi 1703. évi hadjáratára megelégedéssel tekinthetett vissza, azért is, mert ezeknek a hónapoknak hadi eseményei alkották a kuruc hadjárat további hadműveleteinek alapjait. A fejedelem tehát, felelősségteljes vállalkozásának első szerencsés fejezete után, bizalommal tekinthetett a jövőbe.

Hasonló gondolatokkal zárta le Károlyi Sándor 1703. évi működéséről írott naplóját december 31-én: „És így Istennek kegyes gondviselése által végeztem ezen 1703. esztendő, kinek oltalmába ajánlom magamat minden hozzám tartozandó-
immal együtt, az következőkben is, hogy minden dolgaimmal szent angyali által vezéreljen, maga szent nevének dicséretire, szegény hazánknak és nyomorult nemzetünknek jóvára.“⁹⁵

Markó Árpád,

⁹⁵ Gróf Károlyi önéletleírása : I. rész 153. oldal.